

ESNAF EŞLERİ

ARAŐTIRMASI, ANALİZİ ve RAPORU

GÖRÜLMİYEN KAHRAMANLAR: ESNAF EŞLERİ Projesi

Elif Bilge SAYIMLAR

Fatma Nur KARAKAYA

Sena YAYLAGÜL

Danışman

Prof. Dr. Ayőe CANATAN

Ankara, 2023

İçindekiler

1.ÖZET	3
2.ABSTRACT	4
3.LİTERATÜR TARAMASI.....	5
4.ARAŞTIRMANIN AMACI	7
5.ARAŞTIRMA SORULARI	8
6.YÖNTEM	9
6.1. ÖRNEKLEM.....	9
6.2. SAHA UYGULAMASI.....	9
7. BULGULAR	10
7.1. BELİRSİZ GELİR.....	10
7.2. BELİRSİZ ÇALIŞMA SAATLERİ	13
7.3. ÇOCUKLARIN EĞİTİM, ÖĞRETİM VE KÜLTÜREL OLARAK GELİŞİMLERİNİN SAĞLANMASI	18
7.4. EV İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI	20
7.5. AKŞAM YEMEKLERİNE KATILIM	23
7.6. PANDEMİ	25
7.6.1. PANDEMİNİN ESNAFLAR VE AİLELERİ ÜZERİNDE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	25
7.6.2. PANDEMİN ESNAFLAR VE AİLELERİ ÜZERİNDE OLUMLU ETKİLERİ.....	28
7.7. ESNAF EŞİ DESTEĞİ	30
7.8. ESNAF EŞİ OLMANIN OLUMLU YANLARI	32
8. SONUÇ VE TARTIŞMA	35
9. ÖNERİLER.....	38
10.KAYNAKÇA.....	40

1.ÖZET

Türk toplumunda oldukça önemli bir yere sahip olan esnaflar yetenekleri ve sermayelerini birleştirip topluma hizmet sunmaktadırlar. Esnaflar hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Ancak, Türkçe literatürü incelendiğinde esnafların destekçisi olan, geri planda kalan gizli kahraman olan esnaf eşleri özelinde çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada esnaf eşlerinin görünmeyen emeklerinin görünür kılınması amaçlanmıştır. Esnaflar kadar sanayiciler ve iş adamları da Türk toplumu ve ekonomisi için oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bu çalışmada kendi işinin sahibi olan esnafların, sanayicilerin ve iş adamlarının eşleri ile görüşmeler sağlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma yönteminden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kartopu örneklem yöntemi ile seçilmiştir.

Esnaf eşlerinin geri planda üstlendiği ekstra sorumlulukların anlaşılması için çeşitli sorular yönlendirilmiştir. Verilen cevaplar sekiz tema altında analiz edilmiştir. Bu temalar ise; pandeminin esnaflar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri, akşam yemeklerine katılım, belirsiz çalışma saatleri, belirsiz gelir, çocukların eğitim, öğretim ve kültürel olarak gelişimlerinin sağlanması, esnaf eşi desteği, esnaf eşi olmanın olumlu yanları ve son olarak ev ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

Yapılan çalışma sonucunda esnafların ve sanayicilerin eşlerinin büyük ölçüde ortak söylemleri olduğu, iş adamlarının eşlerinin ise bazı konularda daha farklı yaklaşımı olduğu görülmektedir. Eşlerin arka planda oldukça fazla desteği olduğu ve işleri idare ettiği de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Esnaf Eşi, Esnaf, İş Adamı, Sanayici, Görünmeyen Emek, Gizli Kahramanlar, Günlük Yaşam, Aile İçi Etkileşim

2.ABSTRACT

Tradesmen, who have a very important place in Turkish society, combine their talents and capital to offer service to the society. Various studies have been conducted on tradesmen. However, when the Turkish literature is examined, no study has been found on the tradesmen's wives, who are the supporters of the tradesmen, who are in the background and who are the secret heroes. The aim of this study is to make the invisible efforts of the tradesmen's wives visible. Industrialists and businessmen, as well as tradesmen, have a very important place for Turkish society and economy. In this study, interviews were made with the spouses of the tradesmen, industrialists and businessmen who own their own business. This study was carried out using the semi-structured in-depth interview technic from the qualitative research method. Participants were selected by snowball sampling method.

Various questions were asked in order to understand the extra responsibilities undertaken by the tradesmen's wives in the background. The answers given were analyzed under 8 themes. These themes are; Positive and negative effects of the pandemic on tradesmen, participation in dinners, uncertain working hours, uncertain income, ensuring the education, training and cultural development of children, the support of the spouse of the tradesman, the positive aspects of being the wife of the tradesman, and finally, meeting the household needs.

As a result of the study, it is seen that the wives of the tradesmen and the wives of the industrialists have a common discourse to a large extent, while the wives of the businessmen have a different approach on some issues. It is also seen that the spouses have a lot of support in the background and manage the affairs.

Keywords: Tradesman's Wife, Tradesman, Businessman, Industrialist, Invisible Labor, Hidden Heroes, Daily Life, Family Interaction

3.LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması aşamasında özel olarak esnaf eşleri hakkında, esnaf eşlerinin yaşadığı sorunların tespiti, esnaflığın aileye ve eşe olan yansıması gibi alanlarda daha önce yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Esnaflıkla ilgili yapılmış çok az çalışmada, esnafın aile içi etkileşimleri hakkında kısıtlı bilgilere yer verilmiştir.

Özen ve Uzun (2005) “İşyerinde Çalışanın Yaşadığı Çatışmanın Azaltılmasında Örgütün ve Ailenin Rolü: Polis Memurlarına Yönelik Bir Uygulama” adlı çalışmasında ailenin sosyal desteğinin iş ve aile yaşamına etkisini incelemektedir. Bu çalışmada iş rolünün aile rolünü, aile rolünün de iş rolünü etkilediği gözlemlenirken yaşanan bu çatışma ya da rekabetin yönü erkeklerde evden işe, kadınlarda ise işten evdir. Sonuç olarak roller arası çatışmayı en aza indirebilmede en önemli etkenlerden biri; işte amirden, evde ise eşten alınan sosyal destektir. İşten ya da evden alınan sosyal destek arttıkça iş-aile/aile-iş çatışması da azalır. Bireyler gündelik hayatta farklı rolleri taşımakta ve bazen bu roller uyuşmadığında rol çatışması yaşayabilmektedir. Bu araştırmanın sonucunda da bireylerin özellikle işten ve ailesinden alacağı sosyal desteğin yaşanan çatışmayı azalttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aile, en önemli sosyal destek sağlayıcı gruptur. Sosyal destek, kişinin temel sosyal ihtiyaçlarının başka bireylerle etkileşim sonucunda tatmin edilmesidir. Bu temel ihtiyaçlar ise, sevgi, ait olma duygusu, kişiliği bulma, güvenlik ve onaylanmadır. Esnaf, yoğun iş koşullarında rol çatışması yaşama olasılığı yüksek bir gruptur. Burada ailenin, özellikle eşlerin desteği bu çatışmanın azalmasında önemli rol oynamaktadır (Özen ve Uzun, 2005).

Özge Öcal (2008) “İş-Aile Çatışması, İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisini Belirlemeye Yönelik Tekstil İşletmesi Çalışanlarında Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinde kadının aile içinde rolleri ve bunun kadının yaşamını nasıl şekillendirdiği hakkında bilgiler vermektedir. Geleneksel toplumlarda, aile içerisinde kadının ve erkeğin rolleri toplumsal cinsiyet ayrımına dayanarak, cinsiyet rolü farklılaşması temelinde kadının dışavurumsal rollerde, erkeğin ise araçsal rollerde uzmanlaştığı görülmektedir ve bu roller sosyalizasyon süreci içinde öğrenilmektedir. Kadınlar genellikle ataerkil düzende erkeğe göre daha düşük bir statü sergilemekte ve onların toplumda oynadıkları önemli roller çoğunlukla fark edilmemektedir. Modernleşmiş toplumlarda ise, erken yaşta evliliğin azaldığı, gençlerin eş seçimine kendisi karar verdiği, ailede otoritenin eşler arasında eşit olarak dağıldığı, çocukların yetiştirilmesinde demokratik kuralların uygulandığı, çocukların eğitimine önem verildiği, onların sadece psikolojik değerinin olduğu, kız ve erkek çocuklar arasında ayrım yapılmadığı çekirdek aile tipi görülmektedir (Öcal, 2008).

Modern toplumda özellikle kadının rollerine ilişkin olarak Oppong ve Abu ortak çalışmalarında kadınların yedi temel rolünün bulunduğunu vurgulamışlardır. Bu roller; annelik, eşlik, ev kadınlığı, akrabalık, mesleki, topluluk ve bireylik rolleridir. Kadınların sahip oldukları bu yedi rolden dördünün aile içi rolleri kapsadığı görülmektedir (Oppong ve Abu, 1985, aktaran Öcal, 2008, s. 3). Bu bağlamda kadınların aile ve ev içerisinde erkeklere göre daha fazla rol ve sorumluluklarının bulunduğunu ve hayatlarını buna göre şekillendirdiklerini söylemek mümkündür. Geleneksel cinsiyet rollerine bağlı olarak erkekler için iş sorumlulukları öncelikliken kadınlar için ise aile ve ev içi roller önceliklidir.

Bu rol dağılımı bağlamında dışarıda çalışan erkek ve evde ev içi rollerde beklentileri yerine getiren kadın kendi içerisinde roller arası çatışma yaşamaktadır. Bireyler sınırlı enerji ve zamana sahiptirler. Dolayısıyla, bir alanda bireyin elde edeceği doyum ve başarı, diğer alanda bazı fedakarlıklar gerektirmektedir (Frone, 1986, aktaran Öcal, 2008, s. 4). Bireyin sosyal hayatta çok farklı alanlarda rolleri bulunduğu dikkate alınırsa (örneğin çalışan, ebeveyn, eş...) hem zaman anlamında hem de rollerdeki davranış kalıpları arasında uyumsuzluk meydana geldiğinde birey roller arası çatışma yaşamaktadır. Bu araştırma çerçevesinde bakıldığında yoğun ve belirsiz zaman diliminde çalışan esnaflar aile içerisindeki eş ve ebeveyn rollerinden fedakârlık göstermektedir. Bu durumda esnaf eşi olan kadın, yüklendiği aile yaşantısındaki sorumlulukları yerine getirirken, erkeğin sorumluluklarının bazılarını da üstlendiği gözlemlenmektedir.

Kader Güler (2020) “Esnaf Odaklı İlişki ve Etkileşimlerin Etnografik Analizi: Tunceli-Pertek Örneği” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında esnafların belirsiz iş saatlerinden ve düzensiz gelirden söz etmektedir. Güler çalışmasında Pertek esnafının sosyal anlamda yakındığı en önemli konunun belirli bir tatil gününün olmayışı olduğunu ifade etmektedir. Esnaflar, sürekli dükkâna bağımlı kaldıkları için gerek kendilerine gerekse ailelerine vakit ayıramadıklarını; sürekli bir yere çakılı kalarak aynı işi haftanın tüm günleri yapmanın psikolojik bir rahatsızlık yarattığını ifade etmektedirler. Diğer bir problem ise esnaf olmanın getirdiği düzenli bir gelirin olmaması durumudur. Esnaflar yaptıkları işin çok bir getirisi olmadığı halde çok fazla giderin olmasından yakınmaktadır. Aylık veya yıllık olarak vergi verdiklerini, kira ödediklerini ve ayrıca geçindirmek zorunda oldukları bir aileleri olduğunu ifade eden esnaflar için bu durum önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüksek lisans araştırmasında esnafların problemi olarak dile getirilen sorunlar, esnaf aileleri ve eşleri için de gündelik yaşamı etkileyen önemli sorunlar olmuştur (Güler, 2020).

4.ARAŞTIRMANIN AMACI

Toplumsal hayat bir örgütlenme içinde devam etmektedir. Toplumsal hayata katılan bireyler de bu hayatın sürdürülebilmesi için kendi uzmanlık alanları, becerileri, konumları ve durumlarına göre bir katkı sağlarlar. Serbest meslek sahibi olarak genel bir başlık altında belirtilen esnafın değişik iş kollarında yer alan kasap, bakkal, kuaför, elektrik tamircisi ve terzi gibi esnafın çalışma saatleri bürokratik sistemdeki gibi zorunlu bir başlangıç ve bitiş saatine sahip değildir. Bunun nedeni toplumda yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilidir. Akşam yemek saati olmadan bürokraside bütün çalışma saati bitmiş iken toplumsal hayatta bazı iş yerleri örneğin lokantalar, gıda ile ilgili, beslenme ile ilgili, eğlence ile ilgili sektörlerdeki esnafın çalışma saati devam etmektedir. Bu serbest çalışma saatleri esnafın toplumsal hayatını sürdürmesine farklı düzenlemeler getirmektedir. Esnaf ailelerine baktığımızda bu ailelerin gündelik hayat döngüsünün diğer iş kollarında yer alan ailelerin yaşantısı ile benzerlik göstermediği görülmektedir. Özellikle ailenin bir arada olduğu akşam yemeklerine katılım, çoğunlukla herkesin tatile gittiği dönemlerde tatil yapma düzeni ya da ihtiyacı farklı olabilir. Örneğin yaz tatilinde tatil yapılıyorsa esnafın da yoğun olarak iş yaptığı dönem yaz aylarına denk geliyorsa o dönemde tatil yapmak zorlaşabilir. Bu durumun aile üyelerine yansması farklı olabilir. Ailenin üyeleri yazın tatile çıkmakta zorlanabilirler. Özellikle hafta sonu çalışan iş kollarında olan kişilerin hafta sonunu ailesi ile birlikte geçirme durumunda çeşitli zorluklar ortaya çıkabilir. Bu bağlamda özellikle aile düzeni içinde esnaf olan kimse ve esnaf eşleri ile bu konunun aile düzenlerini ve aile yaşamlarını nasıl etkilediğini araştırmak üzere bir çalışmaya karar verilmiştir. Bu çalışmanın amacı esnaf eşlerinin geride kalan ve görünmeyen desteklerini görünür kılmaktır. Esnaf ailelerinin memur ailelerine göre ya da belli saat aralığında çalışan ailelere göre farklı bir yaşam biçimi ortaya çıkmaktadır. Belirsiz bir gelire ve belirsiz çalışma saatlerine sahip olmaları, evin içindeki yaşantıya ve ev içi iş bölümüne farklı yansımalar getirmektedir. Bu çalışmada pandemide esnaf ailelerinin yaşadığı zorluklara ve pandeminin esnaf ailelerine birlik olma konusunda hissettirdiği olumlu duygulara yer verilmiştir. Çalışmada esnaf, iş adamı ve sanayicilerin iş yapma ve zaman kullanma biçimlerinin aileye yansması ve esnafın maddi manevi destek veren esnaf eşlerinin ne yaşadıkları ve ne hissettikleri açığa çıkarılmak istenmiş ve bu bağlamda araştırmada belli sorular oluşturulmuştur.

5.ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda sorular hazırlanmıştır.

- 1- İlk önce bize kendinizden bahsedebilir misiniz?
- 2- Çocuğunuz var mı?
- 3- Çalışıyor musunuz?
- 4- (Çalışıyorsa) Eşiniz de siz de dışarıda çalışıyorsunuz, eve geldiğinizde evdeki iş bölümü nasıl oluyor?
- 5- Eşiniz tam olarak ne iş yapıyor?
- 6- Esnaf eşi olmak nasıl bir duygu?
- 7- Eşinizin düzenli ve sabit bir geliri olmaması geçiminizi nasıl etkiliyor?
- 8- Maddi olarak sabit bir gelirin olmaması ailenizi nasıl etkiliyor? Örneğin ailede huzurunuzu bozan bir etmen mi?
- 9- Eşinize yaşadığı maddi ve manevi zorluklarda nasıl destek oluyorsunuz?
- 10- Eşinizin işe geliş-gidiş saatlerinden ve iş yoğunluğundan bahsedebilir misiniz?
- 11- Eşinizin işe gidiş- geliş saatlerinin düzenli olmamasının sizi ve çocuklarınızı etkiliyor mu? Varsa etkileri nelerdir?
- 12- Eşinizin tatil günleri nelerdir?
- 13- (Olumsuzsa) Eşinizin tatillerde ve özel günlerde de çalışmasının sizin için ne gibi zorlukları vardır? Bu durum size ve çocuklarınıza nasıl hissettiriyor?
- 14- Eşiniz çocuklarınıza ve size vakit ayırabiliyor mu? Bu durum sizi nasıl etkiliyor? Neler hissettiriyor?
- 15- Eşinizin esnaf olması ve zamanının çoğunu dükkânda ya da kendi işinde geçiriyor olması evdeki iş bölümünü nasıl etkiliyor?
- 16- Esnaf eşi olmanın size getirdiği ekstra sorumluluklar nelerdir?
- 17- Eşiniz esnaf olduğu için çocuklarınızla daha fazla ilgilenmek zorunda kalıyor musunuz?
- 18- (Kadınların cevabına göre) Eşinizin zamanının çoğunu iş yerinde geçirmesi sizin hem anne hem baba rolünü üstlenmenize neden oluyor mu?
- 19- Eşiniz akşam yemeklerine katılım sağlayabiliyor mu? Katılım sağlayamıyorsa neden? Bu size nasıl hissettiriyor?
- 20- Eşinizin işinde yaşadığı sıkıntılar eve yansıyor mu? Yansıyor, nasıl yansıyor?
- 21- Pandemi sürecinde eşinizin işi etkilendi mi? Etkilendiyse nasıl etkilendi?

- 22- Pandemi süreci aileye nasıl yansıdı?
- 23- Pandemiye kapanma sürecinde, eşiniz çalışmadığından dolayı tüm aile evdeyken, aile içi iletişim ve etkileşimde ne gibi değişiklikler oldu?
- 24- Evdeki sıkıntıları eşinize anlatmadığınız, yansıtmadığınız ve kendi kendinize çözdüğünüz oldu mu? Neden?
- 25- Esnaf eşi olmanın sıkıntılarından bahsettiniz, peki esnaf eşi olmanın güzellikleri nelerdir?

6.YÖNTEM

Bu araştırmanın sorularının cevaplarına ulaşmak için nitel bir araştırma deseni tasarlanmıştır. Araştırma kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmış esnaf, sanayici ve iş adamı eşleri ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların her birinden araştırmaya katılımlarını onayladıklarının bilgisi alınmıştır.

6.1. ÖRNEKLEM

Kartopu tekniği, araştırmacının bir örnek olayla görüşmelere başladığı daha sonra örnek olaydan aldığı bağlantılı kişiler ile başka örnek olaylar belirlediği ve süreci tekrarladığı raslantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2006). Bu çalışmada 20 esnaf eşi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar 20 – 68 yaş aralığındadır. Katılımcıların genel eğitim durumu ilköğretim ile yüksek lisans eğitimi arasında değişmektedir. 20 katılımcıdan 15'i ev kadınıdır, 5'i ise çalışmaktadır. Bu 5 kişiden 2'si eşleri ile birlikte aynı dükkânda esnaf olarak iş yapmaktadır. Bu çalışmada katılımcılara esnaf eşi olmak ile ilgili, belirsiz gelir, belirsiz çalışma saatleri, ev ihtiyaçlarının karşılanması, eşlerine verdikleri maddi ve manevi destek ve pandemi sürecinin aileye yansımalarına dair yarı yapılandırılmış hazırlanmış olan açık uçlu sorular sorulmuştur.

6.2. SAHA UYGULAMASI

Sahaya araştırmacıların tanıdığı anahtar kişiler ile girilmiştir ve diğer katılımcılara bu kişilerin bağlantıları yoluyla ulaşılmıştır. Görüşmeler katılımcıların izni ile ses kaydı alınarak deşifre edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler 2023 yılı ocak ayı boyunca gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı yüz yüze bir kısmı ise telefonda görüşülerek yapılmıştır. Görüşmelerin her biri yaklaşık olarak 15 dakika sürmüştür.

7. BULGULAR

Bu araştırmada bulguların analizi için tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, belirli bir konuda yapılan çalışmanın araştırma konusu ile bağlantılı temalarla incelenerek yorumlanmasıdır. Tematik analizler sayesinde konuya bütüncül bakılabilir ve konu derinlemesine değerlendirilebilir. Bu yöntem ile araştırma konularının temelde hangi alanlara odaklandığı görülmektedir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu çalışmada bulgular incelenerek sekiz tema oluşturulmuştur. Bunlar belirsiz gelir, belirsiz çalışma saatleri, çocukların eğitim, öğretim ve kültürel olarak gelişimlerinin sağlanması, ev ihtiyaçlarının karşılanması, akşam yemeklerine katılım, pandemi, esnaf eşi desteği ve esnaf eşi olmanın olumlu yanları temalarıdır.

7.1. BELİRSİZ GELİR

“Devamlı bir maaş olmadığı için belli olmuyor gelir gider ve harcamalar oluyor işte. (...) Yani uzun vadeli bir şey düşünemiyorsun. Hani şu şu şu gelirimiz var, şöyle bir borçlanalım ya da şöyle yapalım gibi bir şey yok. Olduğu zaman oluyor, olmadığı zaman o şekilde.”

TÜSİAD Türkiye’de Girişimcilik ile İlgili Sorunlar ve Çözümler (1987) adlı raporunda aile yapısını “hane ekonomisi” başlığı altında incelemektedir. Aile yapısını sosyal ve ekonomik süreçler belirlemektedir. Ailenin yapısı incelenirken en çok üzerinde durulan konu kaynakların aile tarafından nasıl üretildiği ve kullanıldığı, ne gibi geçim stratejilerine başvurulduğu ve bunların aile içi ilişkilerde ne gibi güçlükler yarattığıdır (Alpaslan, Gücelioğlu ve Mortan, 1987, s. 13).

Esnaf olmanın getirdiği sabit bir gelirin olmaması durumu ailelerin geçim stratejilerinde farklılaşmalara yol açmaktadır. Esnafın uğraştıkları işin çok bir getirisi olmadığı halde çok fazla giderinin olduğunu dile getirmekte; aylık veya yıllık olarak vergi verdiklerini, kira ödediklerini, ayrıca hepsi geçindirmek zorunda oldukları bir ailelerinin olduğunu dile getirmektedirler (Güler, 2020, s. 138).

“Çünkü esnaf demek bir günü bir gününü yakalayamaz. Geliri sabit olmamak çok zor. Aynı ayı diğer ay yakalayamıyoruz. Giderin çok fazla, gelirin bazen çok çok aza düşebiliyor.” (Cevaplayan 6)

Esnafların gelirleri icra ettikleri işlere göre değişiklik göstermekte, bazı iş gruplarında mevsimsel, dönemsel olarak gelir durumunda değişiklikler meydana gelirken bazı iş gruplarında da dönemsel olarak giderlerin fazlalaşması, olağanüstü hallerle işlerin gidişatının değişmesi hane ekonomisine giren gelirin sürekli değişmesine neden olmaktadır. Hane ekonomisindeki bu belirsizlik esnaf ailelerinin gündelik yaşamlarında veya uzun dönemli harcamalarında düzenli gelire sahip ailelere kıyasla farklı geçim stratejilerine başvurmalarına sebep olmaktadır. Özellikle ailelerin uzun vadeli harcama planları yapmalarını engellemekte, çünkü ileriki aylarda işin durumuna göre maddi açıdan nasıl bir getirisi olacağı kestirilemiyor. Özellikle gelirin yalnızca esnaf tarafından geldiği ailelerde bu durum daha fazla kendisini göstermektedir.

“Devamlı bir maaş olmadığı için belli olmuyor gelir gider ve harcamalar oluyor işte. (...) Yani uzun vadeli bir şey düşünemiyorsun. Hani şu şu şu gelirimiz var, şöyle bir borçlanalım ya da şöyle yapalım gibi bir şey yok. Olduğu zaman oluyor, olmadığı zaman o şekilde.” (Cevaplayan 16)

“Zaman zaman etkiliyor tabii ki, mesela yazın maddi açıdan durumu daha iyi oluyor. Şimdi biraz daha sıkıntı yani bayan kuaförü olduğu için. Yazın daha iyi oluyor.” (Cevaplayan 7)

“Ya maddi açıdan tabii ki daha fazla etkiliyor. Çünkü hani yarını göremiyoruz biz. Hani bilemiyoruz mesela dün işlerimiz biraz vardı bugün yok. Hani yarını göremiyoruz ki bugün nasıl olacak? Bugünü bile bilemiyoruz mesela. Öğleni, ikindiye, akşamı göremiyoruz ki yarınımızı göremiyoruz. (...) Ya dediğim gibi biz yarınımızı göremiyoruz ki bugün işimiz olursa biz mesela memur değiliz. Ayın 15’inde veya 18’inde. Diyelim ki bir bütçemiz var mesela bir gelirimiz biz bugün ne kazanırsak onunla yetinmek zorundayız. Bugün de kazanamayabiliriz bir hafta da kazanamayabiliriz. Bu ister istemez etki yapıyor tabii.” (Cevaplayan 20)

“Ya devamlı şeydeyiz, acabalardayız. Alalım mı almayalım mı ona göre yani paramın durumuna göre alışverişteyim yani devamlı gözü kapalı bir şey almak istemem. Tabii ki devamlı hesaplı, kitaplı, kontrollü bir şekilde alışverişimiz var.” (Cevaplayan 5)

Yapılan görüşmeler sonucunda esnaflardan bağımsız esnaf eşlerinin de çalıştığı veya farklı bir koldan gelen sabit gelirin olduğu evlerde yukarıda bahsedilen sorunlara daha az rastlandığı görülmektedir. Esnaflar belirsiz bir gelire sahipken eşleri düzenli bir işte çalışıp

düzenli bir gelire sahip olduğunda ya da farklı bir sabit gelir eve girdiğinde aile içerisindeki maddi sorunlar, tek esnafın gelir getirdiği ailelere kıyasla daha az karşımıza çıkmaktadır. En az bir düzenli gelire sahip aileler maddi anlamda kendilerini daha güvende hissetmektedirler.

“Hiç etkilemiyor diyebilirim. Çünkü ben devlet memuru olduğum için.”
(Cevaplayan 15)

“...Kendim de çalıştığım için, eşimle ikimiz aynı işi yaptığımız için ve çocuklarımızla birlikte aynı işi kovaladığımız için bu bize huzursuzluk babında çok şükür hiç etkilemiyor. Kendimiz üzerine sürekli bir şeyler kattığımız için etkilenmemeye çalışıyoruz. Sürekli çalışıyoruz çünkü üretiyoruz. Üretince karşılığını da alıyoruz. (Anladım.). Üretmek lazım.” (Cevaplayan 6)

“Allah bereket versin kira alıyoruz iki yerden, üç yerden dükkân kirası alıyoruz. Öyle mesela küçük oğlumu da okutuyorum üniversitede. İngiltere de o da okuyor.” (Cevaplayan 14)

Esnaf ailelerindeki belirsiz gelir durumu özellikle çocukların maddi isteklerinin de belli zamanlarda gerçekleşmemesine ya da daha sonraki zamanlarda telafi edilmesine neden olmaktadır. Bazı aylar aile tasarruf halinde belli harcamalarını kısıtlayarak geçimini düzenlerken bazı aylar gelirin artış göstermesine göre çocukların beklentilerini karşılama düzeyleri dönemsel olarak değişiklik gösterebilmektedir.

“Çok etkiliyor tabii ki. Yani dediğim gibi ben mesela hadi bir şeylere katlanıyorum, görüyorum, biliyorum ama çocuklar onu anlamıyor, sinemaya istiyorlar. Bazen yemeği dışarıda istiyorlar. Onlar da haklı tabii ki. Biz hep okula gidiyoruz diyorlar. Hafta sonu eğlenmeye götürmüyorsunuz, ya da herkes tatile gidiyor neden biz gitmiyoruz, yani sorguluyor. Kızım 4.5- 5 yaşında o bile sorguluyor, niye gitmiyoruz diye. Yani çocuklara bile anlatamıyorsun tabii ki mümkün değil.”
(Cevaplayan 13)

7.2. BELİRSİZ ÇALIŞMA SAATLERİ

“Maddiyattan daha çok bizi bu zamanlı zamansız geç gelmeler hani zamanında olmamalar, bir yere gitmek için söz verdiğinde zamanında gidememeler yordu yani.”

Çalışanların iş hayatında daha fazla zaman geçirmesi ve aile hayatına çok zaman ayıramaması, kişilerin çalışma saatlerinin uzun olması kişilerin hayatında iş- aile çatışması yaşamasına sebebiyet verir. Kişinin sınırlı zamanını ve enerjisini iş hayatına aktarması ve çalışma saatlerinin uzun olması bu yüzden kişinin aile hayatına fazla zaman ayıramaması onu tüketir, strese sürükler ve çatışmaya neden olur (Baykal,2014). Katılımcılara eşlerinin belirsiz çalışma saatlerinin aileyi nasıl etkilediği sorulduğunda katılımcılar belirsiz çalışma saatlerinin aile fertlerini yordugunu belirttiler.

“Hani akşamleyin bir yere plan yapsan gitmeye kalksan bir aksilik olurdu mesela gelemezdi. Ama başka bir zaman hiç bir şey olmadığı zaman erkenden gelebilirdi yani hep bir dengesizlik olurdu yani.”(Cevaplayan 10)

“Maddiyattan daha çok bizi bu zamanlı zamansız geç gelmeler hani zamanında olmamalar, bir yere gitmek için söz verdiğinde zamanında gidememeler yordu yani.”(Cevaplayan 10)

“Hani bize sadece problemi dediğim gibi sabit bir gelirinin olmaması bir de eve geç gelmesi hep problemdi.”(Cevaplayan 12)

“Onun geliş gidiş saati belli olmadığı için akşam yemek saatimiz de belli olmuyor. O yüzden biz onu beklemiyoruz yemek saatinde.”(Cevaplayan 7)

Katılımcılara belirsiz çalışma saatlerinin çocukları nasıl etkilediği soruldu, bunu üzerine katılımcılar eşlerinin belirsiz çalışma saatlerinden dolayı çocuklarına vakit ayırmakta zorlandıklarını, hatta çoğu zaman çocuklar ile ilgili tüm sorumluluğun anne de olduğunu belirttiler.

“Çocuklarına eşine zaman ayıramıyor desek, ayıramıyor gerçekten de. Tatil zamanları yok esnafların. Hiçbir zaman için yani ya bir bayramda ya da bir gezmede her zaman çocuklarla yalnız kalan bir annemim ben aslında.”(Cevaplayan 13)

“Çocuklarla zaman ayırıp oturup konuşamıyor bile. Derslerine hiç bir zaman hiç vakit ayıramıyor. Bütün sorumluluk anne de oluyor.”(Cevaplayan 13)

“Bazen söylüyorum ‘otel gibi kullanıyorsun’ diyorum yani. Çünkü hemen gelir gelmez üstünü değiştir, duşunu alır hemen yemeği nasıl yediğini ben bile bilemem yani hızlı tüketmeye çalışır çünkü uykusuzluktan oturamıyor bile. Hemen yatar, yani bir sohbet, bir muhabbet, hiçbir şey yapamıyoruz kesinlikle. Çocuklar da bunu farkında. ‘Babamızı neden göremedik’ ya da bir dakika görüyorlar sonra hemen ben ‘gidin dişlerinizi fırçalayın falan diyorum. Sabah okul var çünkü mecbur yapacaklar.’”(Cevaplayan 13)

Katılımcılardan biri eşi geldiğinde çocukların uyuduğunu ifade etti.

“Bütün sorumluluk sende oluyor çocukların sorumluluğu. Beni o daha çok, yani maddi bakımdan bir şeylere ihtiyaç varsa öyle alıyor. Bütün sorumluluk bende oluyor. Yani anne de oluyor. O geldiğinde bazen çocuklar yatmış oluyor.”(Cevaplayan 12)

Katılımcılara eşlerinin tatil günü ya da günleri sorulduğunda eşlerinin yalnızca pazar günü tatil günü olduğunu belirttiler. Katılımcılar müşteri ararsa esnafların tatil günlerinde de çalıştıklarını ifade ettiler.

“Tatil günleri bir Pazar. Tatil günleri de dinlenelim diye açmıyorlar yoksa bazı esnaflar pazar günü de açıyor.”(Cevaplayan 14)

“Pazar sadece. O iş olursa gider zaten. Sıkıntı yok onda yeter ki iş olsun.”(Cevaplayan 5)

“Sadece pazar günleri şirket kapalı onun haricinde çalışıyorlar.”(Cevaplayan 8)

“Tabii bazen müşteri arıyor. Bir akşam geç saatte ve hatta pazar günü yolda kalıyorlar. Bazen gitmek zorunda kalıyor. Mesela bayramda, geçen sene bayramda tam bayram hazırlandık birinci günü müşteri yolda kalmış, oraya gitmiştik mesela hep beraber yolda.” (Cevaplayan 16)

Katılımcıların verdiği cevaplara göre esnafların müşterileri aradığında ya da pazar gününe işleri kaldığında tatil demeden ve mesaim bitti demeden çalıştıkları görüldü. Bir katılımcı eşinin belirsiz çalışma saatlerinden bu şekilde bahsetti:

“Diğer yönden de saati olmuyor, belli olmuyor. Bir de araba üzeri tamir olduğu için yolda kalan izde kalan, gece de olsa telefon açıp çağırıldığı zaman gitmek zorunda kalıyor.”(Cevaplayan 10)

Katılımcılara, eşlerinin tatil günlerinde çalışmalarının onlara ve çocuklara nasıl hissettirdiği sorulduğunda bir katılımcının verdiği cevap şu şekildedir:

“Çocukları üzüyor. Tabii ki mutsuz oluyorlar. ‘Yine mi çalışıyor? Yine mi geç gelecek?’ Ben çok etkilenmiyorum. Alıştım artık.” (Cevaplayan 7)

Esnafların dükkanını kapatma saati dükkan sahibine, dükkanda satılan ürünlere ve mevsime göre değişmektedir. Genelde tuhafiyeye dükkanları, kırtasiye ve ayakkabıcı esnaflar dükkanlarını erken kapatır ancak restoran, cafe ve market sahipleri dükkanlarını çok daha geç saatte kapatırlar. Yaz aylarında hava koşulları da iyi olduğundan esnaflar dükkanlarını geç kapatırlar, kışın ise yaza göre daha erken dükkanlar kapanır (Güler,2020).

Eşi belirsiz çalışma saatlerine sahip olan bir katılımcı eşinin belirsiz çalışma saatlerinden dolayı eve geç geldiğini ve eşinin çocuğunun özel gününe geç katılmasından bahsetti.

“Kızımın 2 gün önce doğum günüydü mesela onu beklemek zorunda kaldım işte saat olmuş 12 çocuk mum üflecek yani artık uyması lazım, bekliyor pastayı babam gelecek yani. Kız çocuğu babaya düşkün zaten geldi üfledi pastadan bile yedi mi? Hayır yiyemedi işte yani hemen hızlıca çocuklar uyudu, baba da uyudu.” (Cevaplayan 13)

Bazı katılımcılar ise eşlerinin belirsiz çalışma saatlerine sahip olmadığından, eşlerinin çok dakik olduğundan bahsetti.

“Eşim her zaman dakiktir”(Cevaplayan 11)

“Böyle hep gecikmişliği yoktur. Arar telefonda eğer binde bir o da.”(Cevaplayan 11)

Bir katılımcı eşi pazar gününde yani tatil gününde çalışırsa ailecek eşinin yanına dükkana gittiklerinden ve orada vakit geçirdiklerinden bahsetti.

“Pazar günleri giderse eğer biz de çoluk çocuk toplanıyor, sanayiye gidiyoruz, beraber vakit geçiriyoruz.” (Cevaplayan 11)

Esnaflar isteğe bağlı olarak haftalık dinlenme günleri olan pazar günü dükkanı geç açabilirler ya da bu günü tatil olarak geçirebilirler (Güler,2020). Bir katılımcı kendisi de eşi de çalıştığı için, pazar günü ailecek vakit geçirmek için eşinin dükkanı geç açtığından bahsetti.

“Ben pazar günleri izinli oluyorum. Pazar günü dükkanı geç açıyorlar. 10 gibi dükkan açılıyor hafta sonu olduğu için. Sırf beraber kahvaltı yapabilmek için erken kalkıyoruz, kahvaltı hazırlıyoruz hep beraber.”(Cevaplayan 2)

Bazı katılımcılar eşlerinin tatil gününde çalışmamasının ve tatil yapabilmesinin nedeninin dükkanlarında eleman olması ya da çocuklarının babaları ile çalışması olduğunu belirttiler. Bir katılımcı ise eşinin geç saatlere kadar çalışmasının nedeninin dükkanda elemanı olmaması olduğunu ifade etti.

“İşte oğlum olduğu için mesela 11 küçükken de gidemiyorduk tatillere, çocuklar küçükken gidemiyorduk dükkanı kimseye bırakamıyorduk. (Evet) Şimdi oğlum olduğu için biz gidiyoruz, oğlum çalıştırıyor dükkanı.”(Cevaplayan 14)

“Ama yemek yemek bölümünde olanlar hep böyle yani geç saatlere kadar kalmak zorundalar. Elemanları yok ne yazık ki, tabiki yerine bir başka pide ustası olmuş olsa belki bir tık daha sorunlar kalkabilir, bazen o erken gider, bazen bu gelir. Böyle de olmuyor ne yazık ki.”(Cevaplayan 13)

Bir katılımcı eşi ile aynı dükkanda çalışıyor ve belirsiz çalışma saatleri nedeniyle çocuklarına vakit ayırma konusunda zorlandıklarını ve çocukları ile ters bir yaşam düzenine sahip olduklarını ifade etti.

“Çocukları küçükken de şöyle diyeyim, yani onlar yemeklerini hazırlıyordum, zaten yiyorlardı. Annesiz babasız büyüdüler diyebilirim. Çünkü bizim geliş gidiş saatlerimiz geçti. Biz yatardık, onlar okula giderdi. Onlar yatardı, biz eve giderdik yani öyle diyeyim. Ters yaşıyorduk yani tamamen.”(Cevaplayan 20)

Katılımcılar eşlerinin belirsiz çalışma saatlerinden dolayı eşlerinin onlara destek olmakta zorlandığını ifade etti.

“İyi gününde yanında değil, kötü gününde yanında değil. Hastalanıyorsun, yanında değil, bir bardak su alamazsın elinden. Çünkü iştedir, işinin başındadır. O şekilde yani zorlukları da var.”(Cevaplayan 17)

“Mesela akşam sekizde tam kapatacakları zaman müşteri geliyor mesela geri çeviremiyorlar, illaki almak zorunda kalıyorlar.”(Cevaplayan 2)

Bir katılımcı eşi ile aynı dükkanda çalıştıklarını, tatil yapma imkanlarının olmadığını ve özel günlerde dahi çalışmak zorunda olduklarını belirtti.

“Eşimle birlikte gelip gittiğim için, bizim esnaf olarak tatilimiz yok. Bizim bayramımız yok. Bizim özel günlerimiz yok. Mesela düğünümüz olur, hafta içi ise gidemeyiz. Cenazemiz olur, hafta içi ise gidemeyiz. İkimizin de işimizin başında olmasını gerektiriyor bu iş. Birimiz ayrılırsa, diğerinin olması gereken yer boş kalıyor, olmuyor. Ben gitsem, o kalsa o şekilde yürümüyor. Esnaflık dediğim gibi çaba gerektiren, azim gerektiren, sürekli üretmek gerektiren bir iş. İşinin başında durursan, bu işten para kazanabiliyorsun. Ama dediğim gibi de çalışacaksın, geceni gündüzüne katacaksın ki verim alabilesin.” (Cevaplayan 6)

Katılımcının ifade ettiğine göre bazı esnaflar istedikleri zaman dükkanı bırakıp tatile çıkabiliyorlar.

“Veya düğün olur, akraba olur veya böyle gezme tozma kendine bir günü ayrıldı. Öyle de bir hali vardı, yani o şekilde de. Günümüzü gün ederdik mesela ama resmi daireler öyle değil tabii izine tabi çalışmaları gerekiyor. O yüzden benim eşimin bir gününü kendine eğliyor o şekilde de pikniklerde şurada burada o günkü ne gerekiyorsa, ne durumlar gerekiyorsa o şekilde. Günümüzü gün ediyorduk ailecek böyle yani.”(Cevaplayan 17)

Bir katılımcı eşinin kendi işine sahip olmasının ailede düzeni ayarlama konusunda kendisine yardımcı olduğunu belirtti.

“Eşim çocukların yanındadır. Biz kendi aramızda paslaşarak hallediyoruz. Onun özel sektör olması bir anlamda benim için avantaj. O kendine göre ayarlayabiliyor, bir de iş yeri sahibi olunca, hesap vereceği kimse de olmayınca. O konuda benden daha özgür.”(Cevaplayan 15)

Bazı katılımcılar ilk evlendiklerinde esnaf eşlerini, memurlar ile belirsiz çalışma saatleri açısından kıyasladıklarını ancak zamanla bu duruma alıştıklarını ifade etmiştir.

“Bazen önceden zor oluyordu memur eşim olsa falan diyordum. Beşte eve gelse diye düşünüyordum ama şimdi alıştım iyi kendi işi sonuçta başkasının emrinde

kalmıyor. Güzel bir şey yani helalinden kazanıp kendi işinde başkasına minnet etmiyor.”(Cevaplayan 12)

“Mesela önceden şey yapardım memur, memurlar erkenden gelirdi ya işte beşte altıda sen neden böyle bir işin yok derdim.”(Cevaplayan 10)

“Mesela esnaflar bir gün boyu akşama kadar işinin başında olması gerekiyor. Normal kamu dairelerinde olanlarda tabii öyle de onların bir cumartesi pazarları var. Esnafın cumartesi pazarı da yok. Sürekli çalışmak zorunda. Öyle bir zorlukları var tabii.” (Cevaplayan 17)

7.3. ÇOCUKLARIN EĞİTİM, ÖĞRETİM VE KÜLTÜREL OLARAK GELİŞİMLERİNİN SAĞLANMASI

“...çocukların derslerini, ödevlerini çalıştırmak bu tür şeyler hep bana kaldı. İşte alışverişleri, şunları bunları yapmak küçükken okul toplantıları, veli toplantıları, okul hazırlıkları, eğlenceleri, her türlü şey bana kalyordu.”

Aile sürekli değişim içinde olan bir kurumdur. Geleneksel Türk ailesi geniş aile formunda iken modernleşme ile birlikte aile, çekirdek aile formuna dönüşmektedir. Geleneksel büyük ailelerde çocuk bakımının yükü sadece anne ve babanın üzerinde değildir, bütün aile bireyleri ortak olarak çocuk ile ilgilenmektedir. Ancak, çekirdek ailede sadece anne, baba ve çocuklar olduğundan dolayı çocuk bakımıyla ilgili sorumluluklar tamamen anne ve babaya aittir. Anneler kadar babalar da çocuklarını gerçek yaşama hazırlamada önemli role sahiptirler. Çocuklar gelecekte kendilerine örnek alabilecekleri ilgili, şefkatli ve sevgi dolu baba modeline ihtiyaç duymaktadırlar. Babaların ilgilendiği ve sevgi gösterdiği çocukların sosyal ilişkilerinde daha başarılı olduğu görülmektedir (Tezel Şahin & Özbey, 2003). Çocukların babalarıyla daha yakın ve sıcak bir ilişkiye sahip olması daha iyi bir psikolojiye sahip olmalarına, okulda daha başarılı olmalarına ve hayat boyu yaşatları ile daha iyi ilişkiler kurmalarına yardımcı olmaktadır (Koçak, 2004).

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde; çocukla ilgilenme, ihtiyaçlarını giderme, okulunu takip etme, sosyal aktivitelerine destek verme ve daha fazlası unsurlarda annelerin neredeyse bütün sorumluluğu tek başına üstlendiği görülmektedir.

“Bütün yük benim üstümde. Mesela sabah dokuzdan akşam 10 buçuğa geliyor. Okula götür getir, ödevleri yani market ihtiyaçlarını her şey, evi ben dönderiyorum öyle düşün yani” (Cevaplayan 3)

“Çocukların derslerini, ödevlerini çalıştırmak bu tür şeyler hep bana kaldı. İşte alışverişleri, şunları bunlarını yapmak küçükken okul toplantıları, veli toplantıları, okul hazırlıkları, eğlenceleri her türlü şey bana kalıyordu... Şöyle yani mesela akşamları evde olduğu için mesela tabii kendi iş yeri olduğu için zaman eğer sıkışık değilse çocukları hastaneye gidecek, şu olacak, bu olacak o götürüp getirirdi yani.” (Cevaplayan 10)

“Ben sürekli 24 saat o çocuklarımlaydım...Çocuğun kalemi biter bana gelir, defteri biter bana gelir okula gider bana gelir. Önlüğü alınacak, pantolon alınacak, gömleği alınacak, kıyafeti alınacak beslenmesi konulacak...Şeye giderdim, çocukların veli toplantılarına baba bir gün gitmiş değildir.” (Cevaplayan 17)

“...her şeyde her koşulda ben ilgileniyorum. Bir gezmede, herhangi bir öğretmenlerle ilgili bir sıkıntılarında, hastalıklarında...” (Cevaplayan 13)

“Evet, her şey, çocukların bütün sorumlulukları bende. O çok ağır oluyor. Çünkü sabah sekiz çeyrek çıkıyor, akşam yedi buçuk gibi geliyor ve tüm gün çocuklarla evde düzen olsun, hani hem yetiştirme tarzı olsun hem ihtiyaçları olsun, hem dersleri olsun, sosyal aktivitelere gidiyorlar mesela kurslara gidiyorlar ben götürüp getiriyorum. Hastane işleri oluyor ben götürüp getiriyorum. Her şey daha çok bende gibi sanki evde.” (Cevaplayan 16)

Bazı katılımcılar eşleri dışarıda çalışsalar dahi çocuklarla ilgilenmeye de vakit ayırdıklarını belirtmişlerdir.

“Beraber çocuk olsa, hasta olsa onunla beraber gideriz hastaneye. İlgilenmesi çok aşırı.” (Cevaplayan 11)

“Eşim genelde çocuklarına çok düşkün olduğu için ilgilenir her zaman yani öyle. Bunların hepsi şey yapar yani zaman ayırır, ilgilenir” (Cevaplayan 18)

“Ben hatta söylerim ona da çocuklarım çok şanslılar. Benim onun gibi bir babam olsaydı ben gökyüzüne merdiven dikerdim. Çünkü çok şefkatlidir, onlarla yuvarlanır, hoplar, resim yapar, güler, oynar, koşar, zıplar.” (Cevaplayan 15)

Çocuklarla ilgili olan sorumlulukların genel olarak yalnızca annede olması ona yorgunluk, üzüntü gibi olumsuz duygular hissettirmektedir. Ancak, bazı katılımcı esnaf eşlerine göre ise bu tam tersi duygular hissettirmektedir.

“Çocuklarla tek başına ilgilenmek zorunda kalıyorum. Bu da beni daha çok yoruyor, strese sokuyor.” (Cevaplayan 7)

“Bazen güzel hissettiriyor. Her şeyin kendi elimde olması, güç gibi geliyor. Bazen çok yoruyor, çünkü bazen destek istiyor insan, yanında birisini istiyor. Ama genelde iyi hissettiriyor çoğunlukla.” (Cevaplayan 16)

7.4. EV İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

“Yani saatlerden dolayı zaten onun böyle bir yardım edebileceği bir saat yok zaten. Çünkü gidiş geliş saatleri belli değil ya da çok geç oluyor zaten. O yüzden de öyle bir iş bölümü yok yani.”

Katılımcıların cevaplarına göre, katılımcı ailelerin çoğunda evin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda esnaflar maddi kaynak sağlarken çoğunlukla kadınlar evin temizlik ve yemek gibi sorumluluklarını üstleniyor. Katılımcıların cevaplarına göre bu durum çalışan kadınlarda da değişmiyor. Çalışan katılımcılar çift mesaiye sahip, eve geldikten sonra da temizlik, yemek ve ütü gibi evin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da aktif rol alıyor.

“Valla doğru söylemek gerekirse, eşim evde öyle şey hani ev işlerine yardım etmez.”(Cevaplayan 18)

“...evdeki iş bölümü yine kadına yüklenmiş durumda, yine bayanın üzerinde. Evdeki iş birliğimiz konusunda hiçbir paylaşımımız yoktu. Bizzat kendim bilirim her şeyi bizzat kendim yaparım.” (Cevaplayan 6)

“Yani saatlerden dolayı zaten onun böyle bir yardım edebileceği bir saat yok zaten. Çünkü gidiş geliş saatleri belli değil ya da çok geç oluyor zaten. O yüzden de öyle bir iş bölümü yok yani.” (Cevaplayan 19)

“Yani o getiriyor sen de içten hallediyorsun işte çocuğunla çoluğunla uğraşıyorsun. Ne var evde yemek, temizlik yap işte bu öyle geçiyor yani.” (Cevaplayan 4)

“...hani kültürden kaynaklı hanımlar daha çok ev işi yapıyor.”(Cevaplayan 1)

“...şimdi ben de çalıştığım için, hani ev hanımı olmuş olsaydım evet belki bütün gün evde onu bekliyor olacaktım. Ama şimdi ben de çalışıyorum. Koştura koştura geliyorum. Akşam saat 5 buçukta evi temizle, yemek yap işte falan filan derken akşam zaten 8 oluyor.” (Cevaplayan 2)

Bazı katılımcılar ev ihtiyaçlarının karşılanması konusunda eşlerinin para kazanmak, market alışverişi yapmak ve fatura yatırmak gibi görevleri üstlendiğini ifade ettiler.

“...zaten onun görevi para getirmek.”(Cevaplayan 3)

“Yani çocukların okul olsun, günlük işler olsun ben kendim yapıyorum. Ona sadece işte şey hafta sonları yapamadığım şeyler, alışveriş mesela, alışverişe gidip gelme olsun. Faturaları zaten kendi yatırıyor bilgisayardan.”(Cevaplayan 16)

“İş bölümüne, dediğim gibi hiç sorumluluk hep bizde ama akşamları mesela o market alışverişi falan hep onda yine Pazar günleri falan beraber gideriz. Akşam bir şey eksik olduğunda kendi getirir. Mesela ben telefon açarım, gelirken getir derim.”(Cevaplayan 12)

Ev içerisinde yapılan ve karşılığında ücret alınmayan faaliyetler ev işleri kapsamındadır. Yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve temizlik gibi ev işleri kapsamında olan hizmetler evde yaşayan bireylerin refahı için ve düzenli bir aile yaşamının sürdürülmesi için oldukça önemlidir (Çekal, 2008). Bazı katılımcılar eşlerinin zamanında ev işlerini öğrenmediği için günümüzde de yapamadığından/yapmadığından bahsetti. Katılımcılar aynı zamanda eşlerinin onlara yardımcı olmaya çabaladıklarını belirtti.

“Yani evde bana şuna buna çok yardım ettiğini söyleyemem. Fakat yaşı ilerledikçe tabii ki yemek konusunda mesela ben rahatsız olduğumda veyahut ben bir yere gidip de çocukları bırakmak zorunda kaldığımda tabii ki o zamanlar çocukların her türlü yemeklerini falan yemek türü şeyleri yapardı ama yıkama, bulaşık, ev süpüreyim şunu yapayım düzelteyim, çamaşır atayım falan o şeyleri bilemez yani yapamaz. Onları öğretmemişler zamanında diyeyim bari. Fakat çocukları yedirir içirirdi.” (Cevaplayan 10)

“Benim ondan zaten şeyim yok. Sabah gidip akşam geldiği için zaten ev işinden de anlamaz eşim zaten. Bir Pazar günleri bir şey istersek yemek mesela

menemen olsun bir şey istesek yapar (Evet) ama hani onunla benim şeyim yok. Ev hanımı olduğum için ona iş zaten bırakmıyoruz zaten.”(Cevaplayan 11)

Bir katılımcı çalışırken eşi ile evdeki işleri bölüştüklerini ancak işten ayrıldıktan sonra ev işlerini kendi yaptığını ve iş bölümünün ortadan kalktığını belirtti.

“Yani şöyle ben çalışırken iş bölümünü yapabiliyorduk, bana yardımcı oluyordu. Çalışırken ben de geç saatlere kadar çalışıyordum. O zaman yardımcı oluyordu izin günümü ben ona göre ayarlamaya çalışıyordum. Ama şimdi evde olduğum için her şey bana kalıyor.” (Cevaplayan 7)

Çalışan bir katılımcı evdeki iş bölümünün büyük bir kısmının kendisinde olduğunu ancak eşinde ona yardımcı olduğunu ifade etti.

“Eve geldiğimiz zaman da tabii bilirsin kadınlar bu anlamda daha çok iş, emek alırlar ev işlerinden dolayı ama çok bana destekçi olan bir insan ev işlerinde sürekli yanımda. O yüzden yani ben yemek yaparken o mutlaka salatayı yapar, sofrayı kurar. Bu şekilde bir iş paylaşımımız var çok şükür.” (Cevaplayan 9)

Bazı katılımcılar eşleri çok yorulduğu için, ev işleri konusunda eşlerinden yardım istemeyi tercih etmediklerini belirttiler.

“Biz o yoruluyor diye her şeyi evde kendi yapabildiğimizi yapmaya çalışıyoruz.” (Cevaplayan 12)

“...eşim yardım etmez hiç.(Anladım) O yorgun olduğu için ben de söylemem hiç...”(Cevaplayan 14)

“Yani onun hem beden hem beyin yorulduğu için yani bende evde ondan ne isteyebilirim ki ondan hiçbir şey.” (Cevaplayan 20)

“Çünkü zaten gün içerisinde o da çok yoruluyor. Nedir, bayan daha çok özverili olduğu için evde daha çok iş yükü bayana düşüyor.” (Cevaplayan 6)

Bir katılımcı eşi ile ev ihtiyaçlarını ortaklaşa karşıladıklarını belirtti.

“...atıyorum ben bir şey hazırlıyorsam o sofrayı kurar veya çocukların ödevlerine bakar. Veya işte dışarı işleri varsa onları halleder.” (Cevaplayan 15)

7.5. AKŞAM YEMEKLERİNE KATILIM

“...Bir eksiklik hissediyorsun ya da ailecek yiyoruz o yok mesela. İnsan onun da olmasını istiyor, ona da pay ayırıyor ama yine de istiyor. Öyle bir burukluk oluyor.”

Ailenin fonksiyonları, sosyalleşme ve diğer statü ve rollerde olduğu gibi aile fertlerinin motivasyonel enerjisini korumak, sürdürmektir ve bu fonksiyonların gerçekleşmesi aile üyelerinin ailevi, dinsel ve toplumsal ritüellere katılmaları ile mümkündür. Modern toplumda aileyi desteklemek ve bağlılık, aileyi oluşturan fertleri duygusal anlamda desteklemekle olmakta ve ailedeki dayanışmayı tesis etmektedir. Burada önemli aile ritüellerinden birini akşam yemeği oluşturmaktadır. Yılda birçok kere aileler önemli dini ve toplumsal günlerde (Müslümanlarda iftar sofraları, Hıristiyanlarda şükran günü yemekleri gibi) düzenledikleri büyük yemeklerle günlük aktiviteyi güçlendirmektedirler. Akşam yemeğinin aile içindeki ikinci fonksiyonu da sosyalizasyona katkıda bulunmasıdır. Sosyalleşme ve sosyal müeyyidelerle aile üyelerine diğer insanlarla iletişim kurma, uygun değerlerin kabul edileceğini öğretilir. Bu anlamda yemek masası bir sosyalizasyon forumudur (Beşirli, 2010, s. 167).

Özellikle Türk kültürel yapısında önemli bir yere sahip olan sofraya kültürü ve tüm aile fertlerinin bir sofrada toplanması, beslenme ihtiyacının karşılanmasından farklı olarak ailenin işlevlerinden birlik, beraberlik, güven duygularının aşılması ve sosyalizasyon sürecinin gerçekleşmesi bakımından önem arz etmektedir. Esnafların farklı meslek grupları ve hizmet alanlarında faaliyet göstermesinden ötürü iş saatlerinin belirsiz olması, ailenin önemli ritüellerinden akşam yemeğine katılımda sorunlara yol açmaktadır. Bazı aileler eşlerinin iş durumuna göre akşam yemeği saatlerini düzenlerken bazı aileler ise eşlerini beklemeden yalnız veya çocuklarıyla akşam yemeklerini yemek zorunda kalmaktadır. Aile içerisinde bağları kuvvetlendiren, duygu ve fikir paylaşımının yoğun olduğu akşam yemeği sofralarından bu ailelerinin mahrum kaldığı görülmektedir.

“Ya tabii kendiniz mesela yiyorsunuz, çocuklarımızın olduğunu düşünsek çocuklarımızla yiyoruz ya bir eksiklik hissediyorsun ya da ailecek yiyoruz o yok mesela. İnsan onun da olmasını istiyor, ona da pay ayırıyor ama yine de istiyor. Öyle bir burukluk oluyor.” (Cevaplayan 1)

“Onun geliş gidiş saati belli olmadığı için akşam yemek saatimiz de belli olmuyor. O yüzden biz onu beklemiyoruz yemek saatinde.” (Cevaplayan 7)

“Çoğunlukla evet ama saatler çok geç oluyor işte. Altıda yedide oturmamız lazımken sekizi dokuzu buluyor kimi zaman. Ya da biz yiyoruz onu beklemiyoruz. Sonrasında o tekrar gelince tekrar işte ısıtıyoruz yiyor.” (Cevaplayan 19)

Bazı esnaf aileleri akşam yemeği ritüelini benimsemiş ve bu ritüeli sürdürmeye çalışmaktadır. Bu noktada da diğer aile fertlerinin esnafın çalışma ve eve geliş saatine göre beslenme alışkanlıklarını şekillendirdiği görülmektedir.

“Evet, evet, yani o konuda ben daha çok hassasım çünkü ben çocukluğumdan beri öyle gördüm ve ben bunu seviyorum. Yani tek başımıza çocuklarla hiç yemedik yemeğimizi hep eşimi bekleriz. Bir soframız olur işte günün kritiği yapılır, konuşulur, muhabbet edilir. Yani buna özellikle özen gösteriyorum.” (Cevaplayan 8)

“Tabii onsuz yemiyoruz, beraber oluyor, sofraya düzenimiz var yani.” (Cevaplayan 16)

Katılımcılardan edindiğimiz bilgilere göre çoğu ailede akşam yemeği ritüelinin gerçekleşemediğini söyleyebiliriz. Özellikle çalışma hayatının yoğunluğuyla aileler, önemli bir paylaşım alanı olan sofraların hasretini çekmektedirler. Şehirleşmenin etkisiyle her geçen gün daha da zorlaşan çalışma hayatında aile üyelerinin hafta içi sofralarda bir araya gelmenin zorluğu sonucu pazar günü kahvaltı özelinde önemli hale gelmiştir (İçigen, 2022, s. 58). Esnaf aileleri de esnafların izinli olduğu günlerde, özellikle tüm aile fertlerinin evde bulunduğu pazar günleri gerçekleşen kahvaltılara ayrı bir önem göstererek aile fertlerinin bir araya gelemedikleri akşam yemeğini telafi etmeye çalışmaktadır.

“Bizim mesela en önemli şeyimiz pazar günü, pazar kahvaltımız önemlidir.” (Cevaplayan 10)

“Genelde beraber o da çok ister beraber yemeğimizi ama olmuyor zaman aralığından dolayı. Ama hep beraber şey yapmaya çalışırız özellikle sabah kahvaltıları, pazar sabah kahvaltısı (...) Masadan diyor oturun, kimse kalkmasın. İyi, daha iyi oluyor tabii. Öyle bir şey olursa bize patates kızartır, güzel şeyler yapar, yapar öyle şeyi vardır...” (Cevaplayan 5)

7.6. PANDEMİ

Covid-19 2019 yılı aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve tüm dünyaya kısa bir süre içerisinde hızla yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020'de acil durum ilan etmiş ve küresel bir pandemi olarak adlandırılmıştır (Özyürek & Çetinkaya, 2021). Salgın kaynaklı ölümler meydana gelmeye başladıktan sonra tüm Türkiye'de salgına karşı önlemler alınmaya başlanmıştır. Maske, mesafe ve temizlik önlemlerinin yanı sıra sokağa çıkma yasakları da uygulanmıştır. Hastalanan insanlar, hastalığı başkasına bulaştırmamak için evde kişisel izolasyon ile iyileşmeye çalışmışlardır.

Salgın hastalıklar toplumun değişmesinde ve dönüşmesinde önemli rol oynarlar. Toplumu yalnızca sağlık açısından değil, eğitim, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve dini açılardan da etkilemektedir. Öğrencilerin eğitimleri online eğitim şeklinde devam etmiştir. Televizyonlarda öğrenciler için MEB tarafından 'EBA TV'de dersler yayınlanmıştır. Kamu ve özel sektörde evden çalışma gibi yollar denenmiştir.

7.6.1. PANDEMİNİN ESNAFLAR VE AİLELERİ ÜZERİNDE OLUMSUZ ETKİLERİ

“Ben de işe gidemedim tabii ki. Maaşlarımızı yarım yarım aldık. Eşimin hiçbir katkısı olmadı. Mesela ne yaptı? Esnaf, limon sattılar, pazarda bilmem bir şey yaptılar. Bu şekilde açığı kapatmaya çalıştılar ama ne kadar açık kapanabilir tabii bu dönemde.”

Karantina sebebi ile tüm dünyada üretim ve tüketim yavaşlamış, sektöre uğramıştır. Karantina dönemi boyunca neredeyse tüm dünyada hizmet sektörü durgun bir dönem geçirmiştir. Pandemi döneminde salgının etkilerinin azaltılması ve yayılmasını engellemek amacıyla kısıtlamalar yapılmıştır. Bu dönemde kendi hesabına çalışanlar işe gidememiş, çocuklar ise eğitimine online eğitimden devam etmiştir. Bu yaşananların sonucunda bütün aile evde bir arada olmaktadır. Geleneksel Türk aile yapısında ev dışı işler erkeğin ev içi işler kadının olarak görülmektedir. Kapanma döneminde bu aynı şekilde devam etmiştir. Bütün aile evde olunca kadının iş yükü artmıştır. Daha çok yemek pişirmiş, daha çok temizlik yapmıştır.

"...Tabii ki bayanlar için herkesin evde olması temizlikti şuydu buydu açısından biraz zor oluyor ama odadan odaya kovalamak zorunda kalıyorsun ama sonuçta bizim için öyle büyük büyük sorunlar olmadı." (Cevaplayan 10)

"Valla iki kişi kaldık kızım, tabii ki benim bir vazifem var. O adam emekli mesela oturuyor. Sabah oldu kahvaltısını ver, öğlen oldu yemeğini ver, akşam oldu yemeğini ver. Yemek olayı bende yeme olayı onda, ne diyeyim ben sana. Öyle yani yiyip içip oturuyordu. O şekilde her şey bende." (Cevaplayan 17)

Pandemi döneminde uygulanan kısıtlamalardan biri de kapanmadır "sokağa çıkma yasağı". Kapanma sonucu katılımcıların belirttiği üzere eşleri dükkanlarını açamamışlardır bundan dolayı da kazanç elde edememişlerdir. Bu dönemlerde iş yapamayan katılımcılar daha önceki kazançlarından biriktirdiklerinden evin geçimini devam ettirmeye çalışmışlardır.

"Yani dükkânı açamadılar. Uzun süre stoktan yemek zorunda kaldılar." (Cevaplayan 15)

" O yüzden de hani bir gelir olmadığı için mecbur hazırda yemek zorunda kaldık." (Cevaplayan 19)

Pandemi döneminin getirdiği kısıtlamalar sonucu görüşülen esnaf eşlerinin yanıtlarına göre; esnafların kimi dükkanlarını hiç açamamış, kimi ise paket servisi ile çalışmıştır.

Bhatti ve Lisaniler'nin (2021) yaptığı çalışmada katılımcılara 'Covid-19'un yayılmasını önleme amacıyla alınan tedbirler işletmenizi ne kadar etkiledi?' sorusuna katılımcıların %81'i büyük ölçüde etkiledi, %18'i etkiledi ve %1'i orta düzeyde etkiledi diye cevap vermiştir. Bu çalışmanın sonucunda görüldüğü üzere işletmesi etkilenmeyen kimse olmamıştır. Yine aynı çalışmada salgın sürecinin küçük iş yerlerini ve esnafı olumsuz yönde etkilediğini ve bu iş yerlerinin cirolarında ortalama %75'in üzerinde azalma yaşandığı tespit edilmiştir (Bhatti & Lisaniler, 2021). Kısıtlanmaların yoğun olarak uygulandığı 2020 Mart-Nisan- Mayıs ayları döneminde istihdam kayıplarında yükseliş, işsizliklerdeki artışlar büyümüştür (İnsan Hakları Derneği Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu & Dertli, 2020).

Katılımcıların verdiği yanıtlara kazancı azalmış veya hiç olmamıştır. Ancak, yeme-içme- barınma yani insani masraflar devam etmiştir. Bunun sonucunda katılımcı esnaf eşleri ekonomik sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

"Çünkü o dönemlerde bizde de pandemi vardı. Ben de işe gidemedim tabii ki. Maaşlarımızı yarım yarım aldık. Eşimin hiçbir katkısı olmadı. Mesela ne yaptı? Esnaf,

limon sattılar, pazarda bilmem bir şey yaptılar. Bu şekilde açığı kapatmaya çalıştılar ama ne kadar açık kapanabilir tabii bu dönemde." (Cevaplayan 2)

" Yani kapanma süreci demek sana hiçbir yerden para akışının gelmemesi demek." (Cevaplayan 6)

"Malum pandemiden çıktık, pandemide bayağı bir esnaf yıprandı ister istemez, kapatıldık 2 yıl. Hani her şeyim birikti eksiye indi. Artıdan eksiye düştüm. Yani bu ister istemez aile ortamını da eşinle senin aranda tartışma da oluyor" (Cevaplayan 20)

Yaşanılan maddi sıkıntıların sonucunda esnaf eşleri, eşlerinin geçimlerini idame ettirmek ve işlerini devam ettirmek amacıyla kredilere başvurduklarını belirtmişlerdir.

"...iş yerinde ödemeler işte devlette ödemeler falan kolaylık gösterdiği için kredilere şunlara bunlara. Sıkıntılar oldu ama bir çözümü de oldu yani..." (Cevaplayan 10)

" Kredilere hemen başvuru yapmak zorunda kaldık, onların ödemeleri varken zaten çalışmıyor, zorluklarla çok karşılaştık. Yani ödemediğiniz günler oldu. Yani kötüydü ya gerçekten de." (Cevaplayan 13)

Ergül ve Yılmaz (2020) tarafından yapılan çalışmada duygusal ve finansal gibi yeterlilikleri arttıkça aile içi iletişimin arttığı ve aile içi etkileşimin pozitif yönde olduğu sürece aile içi iletişimin de pozitif olacağını tespit etmişlerdir (Çetin & Aral, 2021).

Yapılan görüşmeler sonucunda, iş adamı eşe sahip olan eşlerin ailelerinin, esnaf eşe sahip olan eşlerin ailelerine göre iktisadi açıdan pandeminin etkilerinden daha az etkilendiği ya da etkilenmediği görülmüştür.

"Maddi açıdan etkilenme olmadı. Çünkü bizim işlerimiz şey, hani böyle vatandaşla birebir diyalog halinde olan şeyler değil, inşaat işi olduğu için yani inşaat ve yeraltı, daha doğrusu. ... Onun için, yani buradaki kazanç gününbirlik bir bakkalın, bir marketin kazancı gibi değil yani." (Cevaplayan 8)

"Tabii ki tabii ki etkilendi ama şöyle...En azından hani eksiye düşmediler, o dengeyi korudular, yani onu söyleyebilirim." (Cevaplayan 9)

Esnaflar gününün çoğunu dükkânda geçiren, kendi hesabına çalışan insanlardır. Katılımcıların eşleri hakkında verdikleri cevaba göre kısıtlamalar sonucunda çalışamayan

eşleri tüm gün evde kalmak zorunda kalmışlardır. Alıştıkları iş hayatından uzak olmak ve sorumluluklarını yerine getirememek onlar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur. Sıkılma ve bunalma vb. gibi hisleri yaşamışlardır. Yaşadıkları hisleri de ev halkına yansıtmaktadırlar.

"Manevi açıdan da yani evde sorumluluklar zaten çoğunlukla var ama eşim de kendine ayrı sorumlulukları var ve yapamıyor onu daha çok yani agresif hale getirdi diyebilirim. Yani sinirlenme değil de yani böyle hep huzursuzluk öyle söyleyeyim."
(Cevaplayan 13)

"Erkekler sıkılıyor evde, vakit geçmiyor çünkü ona alışık değiller. İşte oldukları için hep" (Cevaplayan 16)

7.6.2. PANDEMİN ESNAFLAR VE AİLELERİ ÜZERİNDE OLUMLU ETKİLERİ

"Gerçek bir aile yani birlikte olmayı ben covid döneminde anladım..."

Pandemi döneminin aileler üzerinde oldukça olumsuz etkileri olmuştur. Ancak, olumsuz olduğu kadar azımsanmayacak derecede olumlu etkileri de vardır. Covid-19 aile içi iletişimi artırmaktadır. Aile bireyleri birlikte daha çok vakit geçirmekte, çocuklarına daha çok vakit ayırıp birlikte etkinlikler gerçekleştirmektedir. Daha çok annelerin yer aldığı çocuk bakımında, covid-19 pandemisinden dolayı babalar da çocuklar ile birlikte daha çok vakit geçirmiş ve daha çok ilgilenmiştir. Szabo ve arkadaşlarının (2020) yaptığı bir araştırmada covid-19'un, aile üyelerinin evde birlikte daha çok vakit geçirmesi sonucunda fiziksel birlikteliğin aile üyeleri arasındaki bağları güçlendireceğini ve temizlik yapma, yemek yapma gibi ortak değerlerin inşasında covid-19 pandemisinin olumlu katkıda bulunacağını belirtmişlerdir. Aile bireyleri de covid-19 boyunca birbirleri ile ilgilenmeye ve birbirleri ile uyumlu olmaya özen gösterdiklerini belirtmişlerdir (Çelik & Çak, 2021).

Özyürek ve Çetinkaya (2021)'nin yaptığı çalışmada, pandemi sürecinde çocuğun babası ile ilişkilerinin olumlu yönde gelişti %53,7 ile evet, annesi ile ilişkileri olumlu yönde gelişti %63,2 ile evet yanıtını almıştır. Esnaf eşleri ile yapılan görüşmeler sonucunda; çocukların tüm ailenin birlikte olması özellikle babaları ile vakit geçirmekten mutlu oldukları, eşlerin birbirine vakit ayırabildiği, daha çok birlikte vakit geçirdiği ve "biz" olmayı öğrendikleri görülmüştür (Özyürek & Çetinkaya, 2021).

"... Eşim de evdeydi benim için iyiydi yani alışmıştık birbirimize..."
(Cevaplayan 10)

"... O zaman ben ilk defa covid' de aile olduğumu, hep beraber yemek yiyorduk, mısır patlatıyorduk, ıhlamur demliyordum devamlı her akşam, meyve yiyorduk, sofraya bezinin hep bir aradaydık yani hep birlikte vakit geçiriyorduk. Birlikte televizyon seyrediyorduk. Gerçek bir aile yani birlikte olmayı ben covid döneminde anladım..." (Cevaplayan 12)

"Bu süreç bir nevi, bütün aileler için söylüyorum bence olumlu şeyler yarattı, birbirleriyle aynı sofraya oturmak, aynı diziyi izliyor olmak, aynı filmi izliyor olmak, birlikte bir şeyler yapıyor olmak, evin içerisinde de olsa bütün aileyi bence kenetlenmiş oldu." (Cevaplayan 6)

"Valla bundan en çok çocuklar memnun kaldı, onlar çok mutluydu. Babalarıyla bol bol vakit geçirdiler." (Cevaplayan 7)

"Çocuklar küçük olduğu için belki hani bizim için daha tatlı, daha eğlenceli geçti diyelim. İşte mutfak faaliyetlerimiz fazlaydı. Daha çok oyun oynayabildik. Birbirimize daha çok vakit ayırabildik. Yani bizim için eğlenceliydi." (Cevaplayan 8)

"Biz çok keyif aldık. Evet, çok mutlu olduk. Yani bir arada olmaktan dolayı. Daha çok paylaşım yaptık birbirimize...Daha birbirimize yakın olduk. Herkes gibi tabii bol bol yemekler yaptık ama birbirimizi kaynaştırma noktasında ve zorluklar zamanında nasıl olabileceğimiz ile ilgili." (Cevaplayan 9)

"O yüzden çok fazla çocuklarla vakit geçirdi. Bu çocukların işine geldi gerçekten de. Sevdiler." (Cevaplayan 13)

"O da ben de birlikte bir şeyler yapmaya, birlikte bir şeyler paylaşmaya, biz olmaya pandemide başladık. Birlikte yemek yaptık, birlikte resim yaptık, birlikte film seyrettik, birlikte oyun oynadık. Aslında derler ya herkes, kapı örtülüyor, dışarı çıkıyor, akşam buluşuyor. Biz o zaman içerisindeki eksikliklerimizi pandemide tamamladık. Pandemi bize güzel güzel geldi." (Cevaplayan 15)

"Sabah kalktığın zaman hep beraber sofraya oturma, ondan sonra akşam yemekleri daha erken, istediğimiz şekilde, yemek yerken mesela hep beraber bugün ne yesek, ne yapsak o şekilde" (Cevaplayan 16)

"Hiç temizlik yapmamıştık. Kalkıp beraber temizlik yaptık. Sonra mutfağa da şey yaptı, dahil olmaya çalıştı... Film izledik, dizi izledik, oyun oynadık işte, kitap saati yaptık gibi. Yani işte daha kaliteli vakit geçirdik aslında şöyle düşünecek olursak." (Cevaplayan 19)

7.7. ESNAF EŞİ DESTEĞİ

"Her türlü bir çözüm bulduk beraber bir şekilde."

Kişinin sosyal çevresinde bulunan insanlardan algıladığı olumlu ve destekleyici davranışlar sosyal destek kapsamına girer. Bireyin akıl sağlığı ve fiziksel sağlığı sosyal destekten önemli ölçüde etkilenir. Sosyal destek kavramı duygusal destek sağlamayı, maddi yardım sağlamayı, bireye sorunlarla başa çıkmasında yardımcı olmayı ve bireye nasihat ve öğüt vermeyi kapsar. Araştırmalar sosyal destek gören insanların sosyal destek göremeyen insanlara göre sağlıklarının daha iyi olduğunu göstermektedir (Aridağ, 2019). Katılımcılar eşlerinin belirsiz gelire sahip olduğunu bildiği için maddi anlamda desteklerini tasarruflu olarak, ihtiyaçlar konusunda para harcayacakları zamanı iyi planlayarak ve ev ekonomisini iyi bir şekilde sağlayarak gösteriyorlar. Belirsiz gelir yani bir ay fazla kazanmak diğer ay daha az kazanmak ve günlük olarak kazandığın miktarın fark etmesi durumlarını yaşayan esnaflara destek olmak için katılımcılar, alınması gereken bir ürünün hemen o an alınması için direktmediklerini ve ürünü almak için esnafın kazancının bol olduğu zamanı beklediklerini belirttiler.

"Yani giyim kıyafet olsun ya idare ediyorum, almamaya az almaya, elimden geldiğince idare etmeye çalışıyorum." (Cevaplayan 3)

"Destek olmaya çalışırım mesela maddi bir sıkıntısı varsa o aralar daha çok dikkat etmeye çalışırım." (Cevaplayan 10)

"Yani erteliyorum isteklerimizi ya da hani elimizdekilerle devam etmeye çalışıyoruz, öyle." (Cevaplayan 19)

"...israf etmemeye çalışıyorum, idare etmeye çalışıyorum. Mesela onun parası daha ne zaman varsa o zaman alması gerektiğini, illa al al diye başında direktmiyorum." (Cevaplayan 12)

“Her türlü bir çözüm bulduk beraber bir şekilde. Çok sıkıştığımız zamanlarda belki tanıdığımız dışarıdan destek aldığımız zamanlar da oldu.”(Cevaplayan 10)

“Yani mesela illa bu bu alınacak diye bir şey yok gücün yettiğini alıyorsun, gücün yetmezse ertesi gün alıyorsun. Öyle bir durum var yani.” (Cevaplayan 4)

“Yani o aya kadar o parayı yetirmeye çalışıyorsun mesela örneğin işte daha fazla alışverişte daha fazla ek şeyler almak yerine temelleri alıyoruz, diğerlerini almıyoruz ya da işte faturalarımızdan tasarruf etmeye çalışıyoruz ki o zorluk dönem geçsin. Gereksiz bir alışveriş yapmıyoruz. Yani yetiniyoruz elimizdekiyle diyelim öyle.” (Cevaplayan 1)

“Yani harcama olarak, alışveriş olarak bir şey olduğu zaman harcıyoruz, olmadığı zaman almıyorsun. Mesela o şekilde destek olabiliyorsun.” (Cevaplayan 16)

“...ben bir memur çocuğuyum, bana dediler ki bakarsın, para kazanır, bakarsın kazanmaz. Ben de dedim ki kazanırsa onu yeriz kazanmazsa yine onu yeriz, hiç dert değildi yani.” (Cevaplayan 15)

Bazı katılımcılar maddi zorluklarda eşlerine destek olmak için birikimlerini eşleri ile paylaştıklarını belirttiler.

“...onun bir kart ödemesine yardımcı olduğum zaman mesela. 1.000 TL bile çok işini görmüyor ama ‘olsun’ diyor. Yine de mutlu oluyor. En azından bu da beni sevindiriyor.” (Cevaplayan 13)

“...işte kendi ya haftalığın, kendi birikimin varsa onu da veriyorsun.”(Cevaplayan 1)

Bazı katılımcılar eşlerinin dükkanda yardıma ihtiyacı olduğu zaman gidip dükkanda onlarla birlikte çalıştıklarını ve işlere yardımcı olduklarını ifade ettiler.Eşi ile birlikte çalışan kadınlar dükkanın birçok sorumluluğunu üstlenerek eşlerine destek oluyorlar.

“Öyle eşime de baya destek oluyorum, dükkana gidip geliyorum arada. Cuma günleri, cumartesi günleri toptancıya gidiyor o zaman oğlum yalnız olduğu için ben gidiyorum yardım ediyorum, Cuma günleri gidiyorum. Ara sıra gidip yardım ediyorum eşime.” (Cevaplayan 14)

“Ya şimdi ben de hani bu işi yaptığım için ilk başta sorumluluk benim üzerimde. Esnaf lokantası burası. Gün içerisinde ne pişecek ne yapılacak, hangi

malzeme gelecek, ne alınacak, o gün hangi temizlik yapılacak, neresi, ne bileyim yapılması gereken hangi iş var, iş bölümünün nasıl yapılacağı, bütün bunları ilk önce bayan düşünüyor, sonra erkek düşünüyor. Bu tabii biz birlikte çalıştığımız için böyle.”
(Cevaplayan 6)

Evli kişilerin birincil sosyal desteği eşlerinden gelmektedir. Kişilerin algıladıkları eş desteğinin artması insanların evliliklerinin kalitesinin artmasına ve yaşamlarının daha kaliteli olmasına vesile olmaktadır. Bireylerin kaliteli ve sağlıklı bir evlilik için karşılıklı iletişim kurmaları ve hayatta karşıladıkları stresli olaylarda birbirleri ile konuşmaları ve birbirlerini dinlemeleri oldukça önemlidir. Eşlerin birbirlerine verdikleri desteğin miktarının yüksek olması eşler arasındaki ilişkiyi ve bağı kuvvetlendirir (Dinçer, 2022). Katılımcıların verdiği cevaplara göre, katılımcılar eşlerine manevi anlamda destek olmak için onları anlamaya çalışıyorlar, eşlerini dinleyip sorunlarını konuşuyorlar, eşlerini teselli ediyorlar.

“En azından stresini azaltmak için onla oturuyorum, sohbet ediyorum. Böyle günümüz geçiyor beraber.” (Cevaplayan 11)

“Konuşurum hani onu dinlerim anlatırsa hani paylaşırsa öyle.” (Cevaplayan 18)

“Maddi, manevi her türlü desteğim onun yanında.” (Cevaplayan 5)

“Hani düzeleceği ile alakalı, hani her zaman bu şekilde gitmeyeceği ile alakalı teselli veriyoruz.” (Cevaplayan 2)

“Ya bir kere en önemli şey herhalde anlayış yani onu anlayabilmek, onu sağlamaya çalışıyorum. Onu anlamaya, dinlemeye bazen susmaya. Bunu biraz sağlıyorum.” (Cevaplayan 9)

7.8. ESNAF EŞİ OLMANIN OLUMLU YANLARI

“...yani kendi kendine özgür bir şekilde çalışıyor, kimseye eyvallahı yok.”

Esnafların eşleri ile yapılan görüşmelerin sonucunda esnaf olmanın, kendi hesabına çalışmanın getirdiği birçok sorumluluk ve zorluk mevcut olduğu görülmektedir. Bunların arasında belirsiz gelir, akşam yemeklerini birlikte yiyememek, tatil günlerinin az olması veya hiç olması ve daha fazlası yer almaktadır. Katılımcı esnaf eşleri, eşlerinin belirsiz çalışma

saatlerinin olması, eve geç gelmelerinden olumsuz bir şekilde bahsetmektedirler. Ancak, bir katılımcının cevabına göre bu durumun göreceli olduğu görülmektedir. Katılımcı esnaf eşi bu durumun kendisi açısından olumlu olduğuna değinmiştir.

“Ya geç gelmesi iyi oluyor mesela benim için hani anca çocuklarla ilgileniyorum falan erken gelse sıkıntı olurdu. Geç geldiği için hiç sıkıntı değil.”
(Cevaplayan 3)

“Zira çalışma saatleri uzun olsa dahi, esnek çalışma saatleri uygulaması bireyin bu saatleri günün koşullarına göre düzenleyebilmesine fırsat verir ve iş ile aile yaşamına ait çatışma yaratan taleplerin üstesinden gelebilmesine yardım eder.” (Turgut, 2011). Kendi hesabına çalışanlar, kendi işlerinin patronu olduğundan dolayı bir başkasına hesap vermemekte, izin istememekte ve mesai saatlerini kendisi ayarlayabilmektedir. Bundan dolayı da hastalık durumlarında ve acil durumlarda işe ara verebilmektedir. Katılımcı esnaf eşleri “esnaf eşi olmanın güzel yanlarını anlatırken bundan bahsetmişlerdir.

“Hani biraz saatler hani hep saatlerden dem vurdum da hani böyle hasta oluyor ya da sen hasta oluyorsun, hani gitmeme gibi bir lüks olabiliyor ya da işte dediğim gibi hafta sonu antrenman şey yarıştaydık gitmedi, izin alması gereken birisi yok. Yani tek güzelliği bu diyebilirim. Hesap vermesi gereken birisi yok.” (Cevaplayan 19)

“Şimdi dükkânı bırakıp istediğimiz zaman istediğimiz yere gidebiliyoruz. Yani şöyle gidebiliyoruz, beraber yapmamız gereken bir şey varsa gün ortasında bile olsa bırakıp işini gelebiliyor... Tabii ki bu da dükkânda elemanlar olduğundan kardeşi var, elemanlar var... Bir gün iki gün belki bir hafta hiç dükkâna gitmediği zaman da oluyor.” (Cevaplayan 10)

“Ya istediği zaman evde istese bile hasta olsa bile kalabiliyor... başkasına minnet değil, başkasının emrinde olmak zorunda değil... Yani kendi kendine özgür bir şekilde çalışıyor, kimseye eyvallahı yok. Bu güzel, yani onun avantajları bu istese yani kimseden izin almayacak evde kalacak veya bir işi varsa bir yere gidecekse yine işte kendine bağlı. Yani gidebilir.” (Cevaplayan 12)

Memurların aylık belirli bir net geliri vardır. Ancak, kendi hesabına çalışan esnaf, sanayici ve iş adamların aylık ciroları değişiklik göstermektedir. Esnaf eşleri ile yapılan

röportajlarda eşlerinin kazancının iyi olması ve bundan dolayı imkânlarının iyi olmasına değinmişlerdir.

“Allah bereket versin ben çocuklarımı okuttum şey yaptım. Oğlum ta İngiltere de okuyor yoksa mesela kolay değil. Esnaf olmasan okutamazsın o çocuğu.”
(Cevaplayan 14)

“Cebinde sürekli parası olur çünkü esnaftır. İşi olduğu müddetçe parası olur cebinde.” (Cevaplayan 17)

Esnaflar beden güçlerini, şahsî emeklerini sınırlı sermayeleri ile birleştirerek çalışırlar (Büyükboyacı, 1986). Esnaflar; hünerleri, emekleri ve sermayelerini birleştirerek para kazanmaktadırlar. Katılımcılar, eşlerinin hünerlerini ve bu hünerlerden yararlanmayı esnaf eşi olmanın güzel yanı olarak bahsetmektedirler.

“İşte saçınızı yapıyor. Düğünlerde falan özel günlerimizde, nikâh, düğün, çocukların şeylerinde, mezuniyetinde, gösterilerinde saçlarımızı yapıyor hep. Vakit harcamıyoruz ona başka bir yerde.” (Cevaplayan 7)

“Ya güzel yanı şöyle, eşim çok güzel, hem mutfakta çok güzel hünerleri vardır. Eve pek yansıtmasa da var yani çok güzel salata yapar, pizza yapar mesela. Lahmacun falan da güzeldir” (Cevaplayan 13)

Katılımcı esnaf eşleri ile yapılan görüşmelerde, maddi olduğu kadar manevi güzellikler olduğu ve kişiye güzel hisler hissettirdiği anlaşılmaktadır.

“Ya bence şey, emekçi bir insan, yani her emekçi insanın eşi ya da annesinin kız kardeşinin ya bunlar insanlara emek veren insanlar. Sen de onlar, onlar değerli insanlar, sen de onların yakınısın aslında bence bu yönden güzel hissettiriyor.”
(Cevaplayan 1)

“Beraber çalışmak güzel bak. İllaki küçük atışmalar, tartışmalar, sürtüşmeler, iş gereği bunlar illaki yaşıyor, herkes de olduğu gibi, eşler arasında da yaşıyor. Ama olumsuz bir yanı yok, eşle çalışmak, aynı ortamda olmak bence güzel. Daha verimli oluyorsun, daha üretici oluyorsun. Yaptığın işten tat alıyorsun. Birlikte yaptığın için sana daha keyifli geliyor.” (Cevaplayan 6)

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada esnaf, iş adamı ve sanayicilerin iş yapma biçimlerinin ve zamanı kullanma yöntemlerinin aile yaşantısına etkisini ortaya çıkarmak ve esnaflara maddi manevi destek veren esnaf eşlerinin, esnafların iş yapma ve zamanı kullanma biçiminin aileye yansımaları konusunda ne yaşadıklarının ve ne hissettiklerinin tespit edilmesi ve bu duruma birtakım çözüm önerilerinin sunulması, esnaf eşlerinin görünmeyen desteklerinin görünür kılınması amaçlanmıştır. Esnaf eşleri özelinde literatür taranırken Türkçe literatürde çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada esnaf eşlerinin geri planda neler ile ilgilendiği ve üstlendikleri genel temalar olarak ele alınmıştır. Veriler 8 tema altında analiz edilmiştir.

Esnaflığın belirsiz gelire sahip olan bir iş grubu olması, hane ekonomisini etkileyen önemli bir durumdur. Bu durum esnaf ailelerinin geçim stratejilerinde farklılaşmaya yol açmaktadır. Düzenli gelire sahip ailelere kıyasla gelirlerini farklı düzenlemek zorunda olan esnaf aileleri, ileriki aylarda işin durumuna göre nasıl bir maddi getiri olacağını bilemediğinden özellikle uzun vadeli harcama planları yapamamaktadır. Özellikle gelirin yalnızca esnaf tarafından geldiği ailelerde bu durum daha fazla etkisini göstermektedir. Yapılan görüşmeler sonucu esnaflar dışında eşlerinin de çalıştığı ve eve gelir getirdiği ailelerde belirsiz gelirin getirdiği olumsuzluklara daha az rastlanmaktadır. Hane ekonomisine sabit bir gelir girdiğinde aileler maddi açıdan kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Özellikle katılımcılar tarafından belirsiz gelirin çocukların maddi isteklerinin belli bir zaman içerisinde gerçekleşmediği ve sonraki dönemlerde telafi edilmesine neden olduğu belirtilmiştir. Ailelerin çocukların beklentilerini karşılama düzeyleri dönemsel olarak değişiklik göstermektedir.

Belirsiz çalışma saatleri esnafların evlerine geç gitmesine neden olabilmektedir. Esnafların tatil günü pazardır. Esnafların pazar gününde müşteri aradığında veya pazar günlerine işleri kaldığında dinlenme günlerinde mesai yapıp çalıştıkları görülmektedir. Dükkanlarında ortağı olan esnaflar ya da dükkanda elemanı olan kişiler daha rahat bir şekilde pazar günü çalışmamayı seçebilmektedir. Bu şekilde esnaflar daha kolay ailesine vakit ayırabilmektedir. Belirsiz çalışma saatleri aile fertlerini yormaktadır, esnaflar eşlerine ve çocuklarına vakit ayırmakta zorlanmaktadır. Katılımcıların cevaplarına göre esnaf eşlerinin belirsiz iş saatlerine alıştıkları ancak özellikle küçük çocukların bu duruma alışmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bu durum annenin eşi ve çocukları arasında köprü görevi gördüğünü göstermektedir.

Evin ihtiyaçlarının sağlanması konusunda çoğunlukla esnafın, sanayicilerin ve iş adamlarının daha çok maddi kaynak sağlama, market alışverişi yapmak ve fatura yatırmak gibi görevleri üstlendiği eşlerinin ise yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve temizlik gibi görevleri üstlendiği görülmektedir. Ancak katılımcılar arasında maddi kaynak sağlamak ve temizlik gibi görevleri her iki eşin de yaptığı örneklere rastlanmıştır. Katılımcılardan bazıları eşleri belirsiz çalışma saatlerine sahip olduğu ve eşleri yorucu iş koşullarına sahip olduğu için onlardan temizlik ve yemek gibi konularda yardım istemediklerini belirtmişlerdir. Verilen cevaplara göre görülmektedir ki esnaf, sanayiciler ve iş adamları ve onların eşleri arasında koşullara göre iş ve görev paylaşımı bulunmaktadır.

Katılımcılar eşlerine maddi desteklerini ev ekonomisini iyi yöneterek, tasarruflu olarak, ihtiyaçlar konusunda para harcanacak zamanı planlayarak, kendi birikimleri ve kendi gelirleri ile ev ekonomisine katkı sağlayarak göstermektedir. Katılımcılar manevi desteklerini eşlerinin her konuda yanında olarak, eşlerini dinleyerek, teselli ve teskin ederek sağlamaktadırlar. Aynı dükkanda birlikte çalışan eşler, dükkanın sorumluluklarını paylaşarak birbirlerine destek olmaktadır.

Güncel bir konu olan pandemi bu çalışmada tema olarak ele alınmıştır. Pandemi ve çalışma hayatı hakkında daha önceki çalışmalara bakıldığında özellikle kendi hesabına çalışanların işlerinin büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bu çalışmada verilen cevaplara bakıldığında esnaf ve sanayicilerin işlerinin oldukça fazla etkilendiği, ancak iki iş adamı eşinin cevabına göre; iş adamlarının işlerinin çok fazla etkilenmediği, etkilense dahi eksiye düşmedikleri görülmektedir. Verilen cevaplara göre esnafın birçoğu var olan birikiminden faydanlanmış veya eksiye düşmüştür. Pandemi döneminde çalışmamak erkekleri bunaltırken, herkesin evde olması kadınların daha çok ev işi yapmasına neden olmuştur, çocuklar açısından ise her iki ebeveyni ile vakit geçirmek olumlu yönde etkiler oluşturmuştur. Hem esnaf hem sanayici hem de iş adamlarının eşleri aile olarak daha çok vakit geçirdiklerini, bunun da aile ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Bu noktada pandeminin olumlu ve olumsuz etkileri esnaf, sanayici ve iş adamlarının ailelerinde görülmektedir.

Cevaplayanların yanıtlarına göre esnaf/ sanayici/ iş adamı eşi olmanın güzel yanları; kendi işine sahip olanların kazancının iyi olması, yaptığı işten dolayı belirli yeteneklere sahip olması ve başka bir kişiye bağlı çalışmadığından acil durumlarda daha bağımsız şekilde hareket edebilmektedirler. Esnaf eşleri tarafından verilen yanıtlarda daha çok maddi değerler açısından olumlu yönleri belirtenler sayıca daha fazlayken, manevi değerler açısından yanıtlarında belirtenler sayıca azdır.

Çocukların eğitim, öğretim, kültürel açıdan gelişimlerinin sağlanması neredeyse tamamen annelerin üzerindedir. Çocukla ilgilenme çoğunlukla annenin üzerinde olunca annede yorgunluk, bıkkınlık ve yalnız hissetme gibi duygulara neden olabilmektedir. Önceki yapılan çalışmalar göstermektedir ki anne kadar babanın da çocuk gelişiminde oldukça önemli bir rolü vardır. Ancak cevaplara göre anlaşılmaktadır ki yoğun çalışan esnafın çocuklarına yeteri kadar vakit ayıramadığı görülmektedir. Bazı esnaf eşleri, eşlerinin çalışmasının yanı sıra çocuklarına da vakit ayırdığından bahsetmiştir.

Özellikle Türk ailelerinde önemli yeri olan akşam yemeklerinin, esnafın belirsiz iş saatlerinden dolayı ailenin tüm bireylerinin katılımıyla gerçekleşmediği ya da geç saatlerde akşam yemeklerinin gerçekleştiği görülmektedir. Bazı aileler bu kültürü sürdürerek esnafın iş durumuna göre akşam yemeği saatlerini düzenlerken bazı aileler ise esnafı beklemeden yalnız olarak ya da çocuklarıyla akşam yemeklerini gerçekleştirmektedir. Aile içerisinde bağları kuvvetlendiren, duygu ve fikir paylaşımının yoğun olduğu akşam yemeği sofralarından bu ailelerinin mahrum kaldığı görülmektedir. Katılımcılardan edindiğimiz bilgilere göre çoğu ailede akşam yemeği ritüelinin gerçekleşmediği görülmektedir. Esnaf aileleri de esnafın izinli olduğu günlerde, özellikle tüm aile fertlerinin evde bulunduğu pazar günleri gerçekleşen kahvaltılara ayrı bir önem göstererek aile fertlerinin bir araya gelemedikleri akşam yemeklerini telafi etmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışmada on bir esnaf ve yedi sanayici eşleri yer alırken iki iş adamı eşleri yer almıştır. Diğer yapılacak çalışmalarda daha fazla iş adamı eşleri dahil edilirse küçük ölçekli ve büyük ölçekli kendi hesabına çalışan kişilerinin eşlerinin yaşamları, çocuk yetiştirilmesi ve eş dayanışması gibi konularda karşılaştırması yapılabilir. Kâra göre aile içi ilişki ve iletişimde olumlu ve olumsuz etkileri daha büyük ölçekte karşılaştırılabilir.

9. ÖNERİLER

Çıkan sonuçlar dikkate alındığında kendi hesabına çalışanlar ve eşlerin birbirinin desteğine oldukça fazla ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı aile içi dayanışmayı artırmak için eşlerin birbirlerini daha çok anlamaya gayret etmeli ve birbirlerini takdir etmelidir.

Yapılan görüşmelerin ardından varılan sonuçta, STK'ların ev kadınlarını evden üretime dahil etmeye yönelik farklı projeler geliştirmeleri beklenebilir.

Esnaf eşlerinin çocukları ile daha çok vakit geçirdiği görüşmelerden anlaşılmıştır. Bu nedenle çocukları yetiştirmede etkili ebeveynler olarak esnaf eşlerinin kendilerini geliştirmesi çocuk gelişim konusundan haberdar olması önemlidir. Bu konuda ESDER'in vereceği eğitimler ve danışmanlık hizmetlerini düzenlemesi büyük bir katkı oluşturacaktır.

Esnaf eşlerinin kendilerini geliştirmek noktasında fırsat buldukça eğitim derecelerini ilerletmeleri de önemlidir. Örneğin, açıköğretim fakültelerinden faydalanarak kendilerini geliştirebilir ve ailelerine çevrelerine daha yararlı olabilirler.

Esnaf eşleri aile içi düzen ve ihtiyaçları çerçevesinde sanatsal ve zanaatsal açıdan kendilerini geliştirebilirler. Örneğin belediyelerin ve derneklerin bünyesinde bulunan çeşitli kurslara ve etkinliklere katılım sağlayabilirler. Burada önemli olan nokta ailenin ihtiyaçlarının önceliklerinin belirlenmesidir. Örneğin okula giden çocukları olan bir kadın kendi ile ilişkili gelişimleri ile ilgili etkinlikleri çocuklarının ihtiyaçlarını sağladıktan sonra gerçekleştirmelidir.

Esnaf eşi olmanın getirdiği zaman zaman oluşan sıkıntıları ve aile içi sorumlulukların getirdiği yoğunluktan oluşabilecek yorgunluğu kendilerine ayıracakları küçük zamanlar ile geçirebilirler. Bu bağlamda disiplinli olmak önemlidir.

Günlük hayatın telaşesinden biraz olsun sıyrılmaları ve "ben" zamanı oluşturmaları "kafalarını dağıtmaları" açısından önemlidir. Ev kadınlarının aşırı temizlik ve aşırı düzen anlayışı ile kendilerini gereksiz yorgunluklardan ve harcamalardan korumak için farklı alanlarda kendilerini gerçekleştirmeleri çok önemlidir. Örneğin; online dil kurslarına katılmak, edebiyat ve şiir kitapları, kişisel gelişim kitapları okumak, sağlıklı kalabilmek için düzenli olarak ev içinde veya açık havada spor yapmak vb.

Aile içi iletişim ve etkileşimin gelişimi açısından sadece kadınların değil erkeklerin de yapabileceği bir çok konuda katkılar vardır:

- 1- Esnafların çalışma saatlerini olabildiğince düzenlemesi, eşi ve çocukları ile daha uzun vakit geçirmeye gayret etmesi önerilir. Böyle bir durumda işinden ve karından vazgeçmesi anlamı çıkarılmamalı, günlük etkinliklerden gereksiz olanların yerine çocuklara ve eşe daha fazla zaman oluşturabilmenin yolları aranmalıdır.
- 2- Çocukların gelişim dönemlerine uygun olarak yetişmeleri için sadece annelerin ilgisinin yetmediği çocuk büyütme işine babaların da katılımının önemli olduğu bilimsel çalışmalarda gösterilmektedir. Bu nedenle babaların çocuklarının bakımına ve yetişmelerine olabildiğince katılımı önemlidir.
- 3- Aile içi huzurun ve dayanışmanın önemi açısından esnaflar ve esnafların eşlerinin birbirlerini daha çok takdir etmeleri, karşılıklı olumlu yönlerini görmeleri ve değerli olduklarını hissettirmeleri önemlidir. Unutulmamalıdır ki marifet iltifata tabidir.
- 4- Esnafların alışılmış geleneksel katı ailesiyle arasına görünmez bir sınır koyan erkek tipi yerine ailede katılımcı, dinlemeyi bilen kendini geliştirmeye gayret eden kişiler olması aile üyelerini geliştirecektir.

Bu çalışma baz alınarak esnaf eşleri özelinde farklı konularda daha çok çalışma yapılması Türk literatürünü zenginleştirmek adına önemlidir.

10.KAYNAKÇA

Alpaslan, T., Gücelioğlu, Ö., Mortan, K. (1987). Türkiye’de Girişimcilik ile İlgili Sorunlar ve Çözümler. Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği: İstanbul.

Aral, N., & Çetin, D. (2021). Türkiye’de COVID-19 Pandemi Sürecinin Aile İçi İletişime Etkisi. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2), 80–90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2145349>

Aridağ, N. Ç. (2019, July 15). Eş Desteğinin Evlilik Doyumu ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/46916/424421>

Baykal, B. (2014). Çalışma Saatleri İş–Aile Çatışması Açısından Belirleyici midir? Erkek Çalışanlar Açısından Bir İnceleme. Çalışma İlişkileri Dergisi, 5(2), 10–23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/308058>

Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. Milli Folklor, 22(87), 159-169.

Büyükboyacı, Y. (1986). Türk Esnafının Sosyal Yapısı ve Sosyal Değişme Temayülleri. Istanbul Journal Of Sociological Studies, 21, 159. <https://doi.org/10.18368/sk.64855>

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. Eğitim ve Bilim. 39(174), 33-38.

Çekal, N. (2008, May 1). Kadınların Evde İş Kolaylaştırma Yöntemlerine İlişkin Görüşleri ve Bu Yöntemleri Kullanma Durumları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/21757/233897>

Çelik, Ş., & Çak, E. (2021). The Effect Of The Covid-19 Pandemia Process On The Family. Gevher Nesibe Journal IESDR, 6(11), 43–49. <https://doi.org/10.46648/gnj.185>

Dinçer, M. (2022). Evli Bireylerin Algıladıkları Eş Desteği ile Evlilik Kalite Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. <https://dergipark.org.tr/en/pub/okad/issue/74264/1121203>

Güler, K. (2020). Esnaf Odaklı İlişki ve Etkileşimlerin Etnografik Analizi Tunceli-Pertek Örneği (Master's Thesis). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü

İçigen, M. (2022). Pazar Kahvaltısının Sosyal Organizasyonu Üzerine Etnografik Bir Araştırma Nevşehir Örneği. (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

İnsan Hakları Derneği Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu, & Dertli, N. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Ekonomik ve Sosyal Haklar Raporu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1252/Covid-19-Pandemisi-S%C3%BCrecinde-Ekonomik-ve-Sosyal-Haklar-Raporu-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Koçak, A. (2004). Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu. İstanbul: AÇEV.

Lisaniler, F. G., & Bhatti, F. (2 Mayıs 2021) Covid 19'un İşletmelere Etkisi Anketi Sonuç Raporu: Devlet Küçük Esnafın Daha Çok Yanında Dursun: En Azından Bir Can Suyu Olarak Devlet Maddi Yardımda Bulunursa Biz De Çarkı Döndürüz.

Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası Yayıncılık

Öcal, Ö. (2008). İş-Aile Çatışması, İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisini Belirlemeye Yönelik Tekstil İşletmesi Çalışanlarında Bir Araştırma. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özen, S., Uzun, T. (2005). İşyerinde Çalışanın Yaşadığı Çatışmanın Azaltılmasında Örgütün ve Ailenin Rolü: Polis Memurlarına Yönelik Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3), 128-147. <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5579/7.3%20ozen-uzun.pdf?sequence=1>

Özyürek, A., & Çetinkaya, A. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Aile ve Ebeveyn-Çocuk İlişkilerinin İncelenmesi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1), 96-106.

Tezel Şahin, F. (2003) Çocuğun Gelişimi ve Eğitiminde Babanın Rolü. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. (Yay. Haz: Müzeyyen Sevinç, Morpa Kültür Yayınları. İstanbul

Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması ile İlişkileri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25, 155–179. <https://doi.org/10.16951/iibd.74390>